

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA GEOGRAFIE

Vývoj struktury osídlení na Sokolovsku

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Daniel Brodníček

Geografie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Doc. RNDr. Pavel Mentlík, Ph.D.

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením Doc. RNDr. Pavel Mentlík, Ph.D. K práci jsem použil literaturu a zdroje informací uvedené v seznamu zdrojů.

Plzeň, 15. dubna 2014

Podpis:

Poděkování:

Děkuji Doc. RNDr. Pavel Mentlík, Ph.D. za poskytování cenných rad, spolupráci a odborné vedení bakalářské práce

Anotace

V této bakalářské práci je cílem posoudit změny sídelní struktury v okrese Sokolov. Nejvíce jsme se soustředily na tři hlavní faktory, které byly velmi důležité pro sídelní strukturu ve 20. století. Asi nejdůležitější faktor byla druhá světová válka a následný odsun německého obyvatelstva. Díky poloze kraje zde žilo přes 90 % obyvatel německé národnosti a po jejich odsunu zůstalo mnoho obcí a sídel opuštěna. Dalším faktorem, který se projevil na sídelní struktuře, byla povrchová těžba hnědého uhlí. Ta probíhala v Sokolovské pánvi a zde zcela zanikly desítky obcí a sídel. Posledním faktorem, který zde budeme probírat, je vojenská činnost na území Slavkovského lesa. V těchto místech vznikl vojenský prostor, kde si vojáci udělali s obcí cvičné cíle. Nakonec byl tento vojenský prostor po pár letech přesunut do Doupovských hor. Toto všechno napomohlo urbanizaci okresu, který je dnes jeden z nejvíce urbanizovaných okresů v celém Česku. K posouzení sídelní struktury jsme využily dostupné literatury a statistických metod.

Klíčová slova: urbanizace, těžba, sídelní struktura, okres Sokolov, zaniklé obce

Abstract

The objective of this bachelor's work is to evaluate changes of settlement's structure in district Sokolov. We've focused the most on three main factors which were very important for settlement's structure in 20th century. Probably the most important factor was World War II and the following displacement of german population. Due to district's position, over 90 % of the population was of german nationality and after their displacement many localities and settlements were left abandoned. Next factor to affect settlement's structure was brown coal mining. This took place in basin of Sokolov and tens of villages and settlements vanished completely because of it. The last factor to go through is military activity in the area of Slavkov's forest. In those locations, a military area was created, where soldiers would make practice targets out of the villages. After several years was this area moved to mountains of Doupava. This all made difference in urbanization of the district, which is today one of the most urbanized in Czech Republic. To evaluate settlement's structure we used available literature and statistical methods.

Key words: urbanization, mining, settlement's structure, district Sokolov, vanished villages

Obsah

1	Úvod	2
2	Vymezení zkoumaného území.....	4
2.1.	Sídelní struktura sokolovského okresu.....	5
2	Zhodnocení literatury	8
3	Metodika	10
4	Terminologie.....	11
4.1	Venkovská sídla	12
4.2	Městská sídla.....	14
6	Výsledky.....	17
8	Závěr	46
9	Seznam použitých zdrojů.....	48
10	Seznam tabulek	51
11	Seznam příloh.....	52

1 Úvod

V historii zanikala sídla mnoha způsoby. Ať už šlo o vojenskou činnost (např. město Čistá a Rovná) (Jaša, 2010) nebo lidskou činnost (např. obec Vítkov) (Prokop, 2001). Pod lidskou činností si představíme například výstavbu vodního sídla, těžbu nerostných surovin nebo výstavbu silničních komunikací. Sokolovský okres byl po druhé světové válce postižen hned třemi takovými výraznými faktory (Prokop, 2001): povrchovou těžbou, která probíhala hlavně v blízkosti města Sokolov, na Kraslicku šlo především o odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce a u Slavkovského lesa měl vzniknout nový vojenský újezd Prameny, který však nakonec byl přemístěn do Doupovských hor.

Před druhou světovou válkou byl okres silně germanizován a žilo zde přes 90 % obyvatelstva německé národnosti (Dohnal, 2007). Většina obcí byla založena právě německými kolonizátory už v 11. Století (Dohnal, 2007). Téměř veškeré zemědělské a průmyslové podniky patřily pod jejich správu. Proto zavládl po odsunu v okrese chaos při znovu osídlení obcí nebo zemědělských usedlostí a měl vliv i na národnostní strukturu obyvatelstva okresu. Průmysl se povedl obnovit až s povrchovou těžbou v Sokolovské pánvi, která přilákala nové obyvatele do okresu. Tato hornická činnost měla krom socioekonomického vlivu i velké dopady na životní prostředí (Beranová, Vaicová, 2005). Do té doby měla oblast zemědělský charakter, který pak nahradil čistě průmysl. Povrchová těžba měla vliv na velkou část půdy, do které patří lesní plochy, vodní plochy, zemědělské plochy nebo sídelní plochy. Socioekonomické faktory jsou pak nejvíce patrné na sídelní struktuře a infrastruktuře. Po roce 1980 přichází mírný útlum těžby, který je doprovázen rekultivací (Prokop, 2001).

Po skončení druhé světové války vzniklo na území ČR (při hranicích se západním Německem a Rakouskem) hraniční pásmo, které zasahovalo i do sokolovského okresu. Společně s pásmem byl na území okresu Sokolov a Cheb zřízen vojenský újezd Prameny. Vojenská správa ani nečekala na povolení od vlády a prezidenta a začala s vystěhováním obyvatel z prostoru újezdu. Vojáci pak

operovali v této oblasti až do roku 1953, kdy se tento vojenský újezd přesunul do nedalekých Doupovských hor (Jaša, 2010).

Pro tuto bakalářskou práci byly vytyčeny tři dílčí cíle. Cíle jsou rozpracovány jednotlivě. Hlavním cílem je určit, který ze zkoumaných faktorů měl nejvýraznější vliv na změnu sídelní struktury na Sokolovsku.

První cíl je zaměřen na vliv odsunu německého obyvatelstva na sídelní strukturu po druhé světové válce. Obecně je předpokládáno, že u Sokolovska, jako jednoho z pohraničních regionů, byl odsun německého obyvatelstva na sídelní strukturu velmi výrazný a způsobil zánik značného počtu sídel.

Druhým cílem bylo potvrdit hypotézu, že těžba nerostných surovin měla výrazný vliv na sídelní strukturu na Sokolovsku a tedy způsobila zánik sídel. Těžba probíhala téměř na celém území okresu. Nejvíce se těžilo hnědé uhlí v Sokolovské pánvi, ve které probíhala povrchová těžba, a v okolí města Kraslice se těžilo několik druhů kovů.

Poslední cíl se vztahuje pouze na oblast Březovska. V této oblasti vznikl po druhé světové válce vojenský újezd Prameny, který mohl zanechat výraznou stopu na osídlení této oblasti. Vycházeli jsme z vedlejšího vojenského újezdu Hradiště, ve kterém zaniklo přes 60 sídel. Tato sídla posloužila vojákům jako ubikace a cvičné terče. Z toho jsme usuzovali, že podobná situace nastala i v oblasti vojenského újezdu Prameny.

2 Vymezení zkoumaného území

Území výzkumu sídelní struktury bylo vymezeno hranicemi sokolovského okresu, který je totožný se stejným vymezením z roku 1991. Pro podrobnější členění byl okres rozdělen na 3 menší celky, které kopírovaly hranice správních obvodů obce s rozšířenou působností a oblast slavkovského lesa, která zasahovala na území okresu. Na každou část měly zkoumané faktory odlišný vliv, a proto byl okres rozčleněn. První část můžeme označit jako Krušnohorskou, ale v práci je pojmenovaná jako Kraslicko. Do ní řadíme obce spadající do SO ORP Kraslice. Do druhé části okresu patří obce, které jsou v oblasti Sokolovské pánve. Třetí část nazýváme Březovsko, do kterého spadají katastry obce Březová a Rovná. Tyto obce by mohly spadat do Sokolovska (do oblasti Sokolovské pánve), ale na jejich území neprobíhala povrchová těžba, nýbrž zde zasahoval vojenský újezd Prameny, který měl velký vliv na celkovou strukturu území.

Pro Kraslicko je charakterizují mírně vlněný povrch. Nachází se zde i nejvyšší bod okresu Špičák (991m). Díky povrchu vznikaly obce většinou v údolích, v blízkosti řek a daleko od sebe. Proto je oblast málo osídlena a disperzivní. Díky velké hustotě lesů byla tato oblast v minulosti těžko kolonizována. Většina sídel se nemohla dostatečně rozrůstat a většinou zůstalo pouze u malých osad až vsí.

Sokolovsko prošlo největší změnou od konce druhé světové války. Téměř po celé oblasti jsou jasně viditelná místa povrchové těžby. Oblast je také poměrně rovinná a to napomohlo v minulosti růstu obcí. Proto i hustota osídlení je daleko vyšší než u Kraslicka. Díky povrchové těžbě hnědého uhlí zde zaniklo mnoho obcí, avšak žádná nová obec nevznikla. Došlo pouze k růstu měst Sokolov a Chodov, která se tak stala centry okresu.

Oblast Březovska byla ještě před druhou světovou válkou nejhustěji osídlenou oblastí v rámci okresu. Obce byly soustředěny především v severní části (dodnes tomu tak je), protože na jihu už zasahoval Slavkovský les. Povrch je zde rovinnatější, a proto zde mohlo vzniknout více obcí. Zlom přišel až po druhé světové válce, kdy zde vznikl vojenský újezd, do kterého patřila téměř celá obec Březová a Rovná. Díky VÚ Prameny muselo být vysídleno mnoho obcí a osad, které se buď staly noclehárny

pro vojáky, nebo cvičné cíle. Vojáci opustili oblast roku 1953, ale po nich se obce už nepodařilo znovu osídlit. Proto je celá oblast zachovalá a člověkem téměř nedotčena.

2.1. Sídlní struktura sokolovského okresu

Okres Sokolov se nachází v západních Čechách, v Karlovarském kraji. S rozlohou 754 km² je nejmenším okresem v kraji (risy.cz, 2013). K roku 2013 v něm sídlilo 91 301 obyvatel (risy.cz, 2013). V porovnání s ostatními okresy kraje se jedná o nejméně osídlený okres. Okresní město Sokolov je s 23 981 obyvateli nejmenším v rámci kraje (risy.cz, 2013). Naopak se 121 obyvateli na km² má okres největší hustotu obyvatelstva v kraji (risy.cz, 2013). V okrese je hustota obyvatelstva velmi nevyrovnaná. V oblasti SO ORP Kraslice je hustota pouze 52 obyvatel na km² a v SO ORP Sokolov je hustota 159 obyvatel na km². Kraslicko je v oblasti Krušných hor, kde je povrch velmi členitý a jednotlivé obce se nemohly tak rozrůstat, jako tomu bylo na Sokolovsku, kde obce měli více prostoru pro jejich rozvoj, a proto je na Sokolovsku více obcí (také více se statusem města) a jsou více osídlené. Dle tabulky 3 vidíme, že hustota sídel v okrese je velmi nízká. Mezi sledovanými lety 1930 – 2013 bylo zničeno téměř 50 % sídel na území okresu. V SO ORP Kraslice byl zaznamenán největší pokles po odsunu a na území SO ORP Sokolov mezi lety 1950 – 1980, kdy vznikaly nové lomy pro těžbu. V obou oblastech se projevila také vojenská činnost, která probíhala od roku 1946 – 1953 a díky ní zaniklo přes 20 sídel (Jaša, 2010). Obce na Sokolovsku byly po druhé světové válce omezeny povrchovou těžbou. Celkově je v okrese 38 obcí a 85 jednotlivých sídel (risy.cz, 2013). Průměr na jednu obec je tedy 2,2 sídel. Nejvíce sídel na jednu obec je pod katastrem města Kraslice, pod který spadá 15 sídel. 8 sídel je pak u města Kynšperk nad Ohří a 7 sídel u města Březová (Historický lexikon obcí, 2005). V okrese jsou velké rozdíly mezi jednotlivými oblastmi. Na Kraslicku je pouze 8 obcí a zbylých 30 obcí se nachází na Sokolovsku. Výrazný rozdíl je i mezi městy. Celkem je v okrese Sokolov 13 měst a z toho 4 na Kraslicku a 9 na Sokolovsku (risy.cz, 2013). Poměrně rozdílný je i průměr obyvatel žijících v jednotlivých městech. Na Kraslicku zde žije průměrně 3 076 obyvatel na město, kdežto na Sokolovsku žije 6 512 obyvatel na město.

Dle tabulky 1 je nejvíce obcí ve velikostní skupině 200 – 499 obyvatel (celkem 12 obcí), ale žije zde pouze 4,3 % obyvatel okresu. Celkem 26 % obyvatelstva žije v okresním městě Sokolov. Do velikostní skupiny obcí do 2 000

obyvatel spadá 78,9 % obcí, ale žije v nich pouze 20 % obyvatelstva (v celé České republice spadá 90 % obcí do velikostní skupiny do 2 000 obyvatel a žije v nich pouze 26 % obyvatelstva) (MUNI, 2013). Zajímavé je i rozmístění obyvatelstva okresu Sokolov od roku 1930. Dle tabulky 2 žilo před válkou nejvíce obyvatel v obcích do 5 999 obyvatel. Tedy 60 % obyvatel kraje bylo soustředěno do menších sídel okresu. Tehdy v okresním městě Kraslice žilo 24 % obyvatelstva. Po druhé světové válce se sídelní struktura okresu celá změnila. Oblast Kraslicka přišla díky odsunu německého obyvatelstva o více jak 50 % obyvatelstva a v celém okrese nebylo žádné město, které by mělo více jak 10 000 obyvatel. Z většiny větších měst se stala pouze menší. Proto po odsunu žilo nejvíce obyvatel v obcích do 2 999 obyvatel (46 % obyvatel okresu). Mezi lety 1950 – 1980 zaznamenala sídelní struktura okresu další velkou změnu, která byla způsobena hlavně díky těžbě hnědého uhlí v Sokolovské pánvi. Proto se tato změna týkala hlavně celého Sokolovska a na Kraslicku zůstalo rozmístění obyvatelstva poměrně stejné. V tomto období vznikla v okrese dvě velká centra, kolem kterých byla soustředěna těžba. Těmito centry byly města Sokolov a Chodov, ve kterých žilo přes 41 % obyvatel okresu. To napomohlo i k velké urbanizaci okresu, kdy po válce žilo ve městech 63 % obyvatel a v roce 1980 už 81 % obyvatel okresu. Naopak v menších obcích (do 5 999 obyvatel) okresu žilo pouze 38 % obyvatel (v porovnání s rokem 1950 se jedná o obrovský pokles, kdy v obcích do 5 999 obyvatel žilo 74 % obyvatel) (Historický lexikon obcí, 2005). Tento pokles obyvatelstva žijících v menších obcích byl způsoben hlavně novými migranty do větších obcí okresu. Celkový počet obyvatel žijících v obcích do 5 999 obyvatel zůstal téměř nezměněn. Mezi lety 1980 – 2013 neproběhlo už tolik změn okresu, a proto i rozmístění obyvatelstva do obcí bylo poměrně stejné. Největší rozdíl byl zaznamenán pouze u obcí 6 000 – 10 999 obyvatel, kdy v roce 1980 žilo v těchto městech přes 20 % obyvatel okresu a v roce 2013 pouze 7 % obyvatel. Tento pokles byl způsoben hlavně díky migraci obyvatel do ostatních obcí okresu, ale také i mimo něj. Celkový úbytek obyvatelstva mezi lety 1980 – 2013 byl přes 4 000 obyvatel, které odešli hlavně z těchto měst.

Tabulka 1: Obce podle počtu obyvatel (k 1. 1. 2013)

Počet obyvatel	Do 199	200 -	500 -	1 000 -	2 000 -	5 000 -	10 000 -	20 000 -
		499	999	1 999	4 999	9 999	19 999	49 999
Počet obcí	3	12	7	6	5	3	1	1
Procentní zastoupení	10,50%	34,20%	18,40%	15,80%	10,50%	5,30%	2,65%	2,65%
Celkový počet obyv. v obcích	470	3925	4922	9270	16687	17936	14110	23981
Procentní zastoupení	0,51%	4,30%	5,39%	10,15%	18,28%	19,64%	15,45%	26,27%

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Statistický lexikon obcí České republiky 2013

Tabulka 2: Vývoj sídelní struktury České republiky ve vybraných letech

		Podíl obyvatel k 31. 12. (v %)			
		1930	1950	1980	2013
Obyvatelstvo žijící ve městech		60	63	81	84
velikostní skupiny	do 2 999	20,7	46,4	25,5	26,5
	3 000 - 5 999	39,3	27,9	12,5	24,2
	6 000 - 10 999	15,9	25,7	20,6	7,6
	11 000 - 24 999	24,1	0,0	41,4	41,7
Obyvatelstvo žijící mimo města		40	37	19	16

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Historického lexikonu obcí České republiky (2005), Statistický lexikon obcí České republiky 2013 (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (Kotěšovec, 2011), I tudy kráčely dějiny (Prokop, 2001) a Zaniklé obce na Březovsku (Jáša, 2010)

Tabulka 3: Hustota sídel v okrese Sokolov ve vybraných letech (sídlo/km²)

	1930	1950	1980	2013
Kraslicko	0,185	0,128	0,128	0,128
Sokolovsko	0,200	0,164	0,104	0,104
Okres	0,195	0,151	0,112	0,113

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Historického lexikonu obcí České republiky (2005), Statistický lexikon obcí České republiky 2013 (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (Kotěšovec, 2011), I tudy kráčely dějiny (Prokop, 2001) a Zaniklé obce na Březovsku (Jáša, 2010)

2 Zhodnocení literatury

Pro napsání této bakalářské práce je využito odborné literatury, odborných článků a podobných akademických prací, které se týkají tématu zaniklých sídel. Tato literatura posloužila jako inspirace pro využití metod a analýz pro vyhodnocení sídelní struktury.

Jako stěžejní práce pro vypracování této bakalářské práce bylo využito především tří knih, které byly napsány historiky žijícími v sokolovském okrese. Podle Prokopa (2001) byly určeny zaniklé nebo částečně zaniklé obce na Sokolovsku díky těžbě hnědého uhlí. Autor byl největším odborníkem na osídlení Sokolovska a žádná odborná práce z této oblasti se neobejde bez jeho poznatků. Tato kniha je především historická, a proto je zde velmi málo poznatků k sídelní struktuře. Dále zde není příliš odlišeno, jaká obec zanikla a jaká dodnes existuje a u některých nebyla uvedena ani lokace. Ale jak sám autor této knihy uvádí hned na začátku, tak byl několikrát problém vyhledat nějaké informace o zaniklých obcích.

Autor Jaša (2010) se zaměřil především na obce, které patřily do oblasti vojenského újezdu Prameny. Podobně jako u předešlé kniha je i tato zaměřena historicky. V tomto případě byla lokalizace daných obcí přesná, nicméně zde scházely půdorysy u většiny obcí, o kterých se autor zmiňuje. Celkově v publikaci scházela kapitola, která by se soustředila hlavně na VÚ Prameny. Další problém byl s rozlišením samot, vísek, osad a vesnic. Vymezení vesnického osídlení v této bakalářské práci bylo převzato od autorů Raubička (1997) a Votrubce (1980). U pana Jaši (2010) to nebylo jasně vyčleněné a nesouhlasilo to s námi použitými definicemi.

O zaniklých obcích na Kraslicku toho nebylo příliš napsáno, proto zde byla použita kronika od historika Kotěšovce (2006), která byla především o historii města Kraslice. Možná se v této knize mohl kraslický kronikář věnovat více i okolním sídlům, které dnes patří pod katastr města Kraslice. Pro vytvoření mapy zaniklých obcí na Kraslicku byly použity poznatky pana Kotěšovce (2011), které se jako jediné probírají problematikou zaniklých obcí na Kraslicku. Tato kniha se potýká s podobnými nedostatky jako předešlé. Schází zde jednotlivé půdorysy zaniklých obcí a není zde jasně určeno, jestli se jednalo o malou

vesnici nebo pouze o osadu. Dosud neexistuje žádná práce, která by se soustředila na sídelní strukturu, a tak se stává tato bakalářská práce první prací, která lokalizuje jednotlivé zaniklé obce a zhodnotí jednotlivé změny sídelní struktury, které zde proběhly.

K přesnější lokalizaci zaniklých obcí byl využit internetový portál www.zanikleobce.cz (2013), který byl vytvořen Pavlem Beranem. Zaniklé a částečně zaniklé obce jsou zde velmi dobře zpracované, a proto byly některé obce lokalizovány díky tomuto portálu. Dále jsem převzal jeho rozdělení na obce zcela zaniklé a částečně zaniklé. Opět se zde objevila problematika klasifikace obcí na samoty, osady či vesnice. V jejich mapě nejsou zatím zaneseny všechny zaniklé obce v okrese Sokolov.

Pro praktickou část jsem využil metody a poznatky od Sháněla (2008). Ta byla zaměřena hlavně na dopady těžby v Sokolovské pánvi na obyvatelstvo a sídla. V určování zaniklých obcí v této práci scházela přesnost v lokalizaci obcí.

V teoretické části bylo využito několika poznatků autorů Raubíčka (2008) a Votrubce (1980), které napomohly k vymezení venkovského a městského sídla. Dále k rozdělení sídel do jednotlivých kategorií a k určení funkčnosti jednotlivých obcí v sokolovském okrese.

3 Metodika

Před začátkem práce bylo zapotřebí nastudovat co nejvíce literatury o sídlech, sídelní struktuře a také o zaniklých sídlech v sokolovském okrese, které byly velmi důležité pro vývoj sídelní struktury. Dle rešerše literatury jsem si zvolil tři hlavní faktory, které budu v této práci rozebírat. Dále byly důležité statistické zdroje ohledně počtu obyvatel v jednotlivých sídlech obcí a počet domů v příhraničních obcích, které byly zahrnuty do hraničního pásma. Ke sběru těchto statistických dat jsem použil především Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005 (2006) a webový portál www.risy.cz (2013).

Změna sídelní struktury byla vyhodnocena podle několika faktorů:

- Změna počtu obcí a sídel mezi lety 1930 – 2013 v sokolovském okrese
Změna byla zkoumána mezi lety 1930 – 1950, tedy v období předválečném a po druhé světové válce. V tomto období probíhal odsun obyvatelstva a vojenská činnost. Změna mezi lety 1950 – 1980 byla vybrána především díky povrchové těžbě, která probíhala v tomto období. Poslední změnu jsme určovali mezi roky 1930 a 2013. Ta posloužila pouze k porovnání a k získání představy míry dopadů zkoumaných faktorů na sídelní strukturu.
- Podle disperze obyvatel mezi lety 1930 – 2013 v sokolovském okrese.
K určení disperze byl použit vzorec (popsaný níže), do kterého bylo potřeba zjistit počet sídel a počet obyvatel. Vzorec byl použit pak na vybrané obce, které byly ovlivněny zkoumanými faktory (ve kterých zanikla obec). Tento druh disperze nám ukazuje do jisté míry i pohyb obyvatel. Díky disperzi si pak umíme lépe představit, jak velký vliv měly vybrané faktory. Proto byl tento ukazatel vybrán.
- Podle rozmístění sídel mezi lety 1930 – 2013 v sokolovském okrese.
Většina dat byla zpracována v programu Microsoft Excel 2010 a v programu společnosti ESRI, ArcGIS. Ten posloužil pro lokalizaci a zanesení do map. Jako podkladová data pro vytvoření map byly vybrány ArcČR 500, mapy ze III. vojenského mapování a topografická mapa (1952)

Disperze obyvatelstva (Votrubec, 1980) byla určena podle vzorečku:
$$K = E \cdot N / T$$

K – disperze

E – počet obyvatel bez hlavního sídla

N – počet sídel -1

T – celkový počet obyvatel

4 Terminologie

Pod pojmem osídlení si musíme představit rozmístění trvalých sídel v daném regionu. Tyto sídla pak tvoří spojitý systém, který se dále rozděluje na sídla různých velikostí. Velký vliv na to mají geografické podmínky. V sokolovském okrese to jsou především Krušné hory. Samotné osídlení je také koncentrické. Tím máme na mysli vesnice nebo města. Ale také může být disperzní. Mezi ně nejvíce řadíme samoty, ale také vesnice (Roubíček, 1997).

V rámci sokolovského okresu se jedná hlavně o disperzivní sídelní strukturu, která je zapříčiněna horským prostředím a také těžbou hnědého uhlí. Díky těmto faktorům jsou jednotlivá sídla většinou velmi rozlehlá (hlavně v oblasti správního obvodu obce Kraslice, obce s rozšířenou působností) a daleko od sousedního sídla.

Sídelní jednotka je každé, tedy i nestálé lidské obydlí, prostor trvalého nebo jen občasného pobytu člověka, kde člověk přespává, pracuje, přechovává svoje zásoby, potraviny, nápoje, nářadí a zbraně. Je to místo, kde se sídlí. Sídelní jednotky sestávají z budov (Votrubec, 1980).

Sídlo je seskupení sídelních jednotek (i hospodářské objekty nebo dopravní zařízení) do nějakého celku, které bývá urbanisticky odděleno od ostatních sídel (Roubíček, 1997). Sídlo může být pouze jedno. Pak mluvíme o samotě. Sídla s více sídelními jednotkami dělíme na venkovská a městská. Sídelní lokalita by měla mít osídlených minimálně 10 obydlí nebo 30 trvale bydlících občanů. Dle Chalupy (1986) je sídlo každé obydlené místo, které má všechny příslušné doplňující plochy, které jsou bezprostředně funkčně spojeny s lidským obydlím. Těmito plochami mohou být dopravní plochy (silnice nebo parkoviště), ovšem musí být u měst, dále pak zemědělské plochy (ty se nachází především u vesnického typu sídel) a v neposlední řadě výrobní plochy (nejčastěji u městského typu sídel). Sídlo je složitý geografický objekt. Sídlo musí utvářet kompaktní areál pro aktivity daného obyvatelstva. Dále musí sídlo obyvatelstvu poskytovat podmínky pro život, či pro práci nebo také rekreaci. Sídlo by se nemělo obejít bez obyvatelstva a samotné činnosti a také je potřeba vytvořit plochy, které tvoří sídlo (např. obydlí). Každé sídlo je tvořeno jednotlivou částí v systému a má specifickou sídelní strukturu. Tento sídelní systém je soubor několika sídel v dané oblasti. Ten je propojen mezisídelními vazbami a je

hlavně tvořený sídly, které jsou různé funkce, typu a velikosti. Mezi sídly probíhají různé vztahy (například intenzita nebo hierarchie) (Chalupa, 1986).

4.1 Venkovská sídla

Vznik venkovského sídla byl ovlivněn mnoha faktory. Mezi ty nejdůležitější patří geografický. Vývoj vesnického sídla byl pak ovlivněn především historickými faktory (Kalibová, 1997). V sokolovském okrese měla velký vliv na vývoj vesnice druhá světová válka. Přes 90% obyvatelstva tvořili Němci, kteří po válce museli opustit svoje obydlí, a budoucí obyvatelé migrovaly hlavně do měst a venkovské osídlení, které bylo soustředěno hlavně na zemědělství, bylo téměř opuštěné. V padesátých letech bylo několik vesnických sídel zahrnuto do hraničního pásma a zcela zanikla nebo byla úplně vysídlena. Díky geografickým faktorům jsou vesnická sídla od sebe odlišena např. půdorysem nebo rozdílnou rozlohou. Mezi hlavní činitele patří krajinný ráz, výšková členitost a kvalita půd. Častokrát je vesnické sídlo obleženo zemědělskou půdou. V sokolovském okrese můžeme sledovat poměrně řídké osídlení ve vyšších polohách Krušných hor a také v místech těžby hnědého uhlí v Sokolovské pánvi. Vesnická sídla byla zakládána v sokolovském okrese v blízkosti řek a také v místech úrodné půdy a v případě Kraslicka hlavně v údolích. Vesnice mají rozdílnou funkci, velikost, stupeň koncentrace a vnitřní uspořádání sídelních jednotek. Mohou být i samoty, osady nebo vísky, ale nejčastěji jsou to vesnice neboli vsi. Hlavním charakterem tohoto typu je poměrně homogenní zemědělské osídlení. V rámci sokolovského okresu mají vesnice hlavně funkci obytnou a rekreační. Pouze malý počet vesnic má dnes funkci zemědělskou (Votrubec,1980).

Samota

Samota je nejmenší sídelní jednotkou. Většinou u samoty nalezneme pouze pár obytných domů a hospodářské budovy (např. mlýn). Bývají na odlehlých místech a bez dobrého napojení na komunikace. Proto jsou samoty často izolované a měly by plnit několik funkcí. Mezi funkce samoty patří například zemědělské, rekreační, obytné, výzkumné stanice a čerpací stanice. Větší samoty nazýváme vísky. Samoty a vísky tvoří rozptýlené osídlení. V sokolovském okrese se dnes téměř nenachází žádné samoty, pouze pár vísek (Votrubec,1986), (Roubíček,1997).

Vesnice

Vesnice je nadefinována jako sídelní útvar střední velikosti, který obsahuje 20 – 250 bytů. Hlavní funkcí vesnice je zemědělství a lesnictví. Vesnice dělíme na malé (do 150 obyvatel), střední (150 – 1 000 obyvatel) a na velké (nad 1 000 obyvatel). Dále je můžeme rozdělit podle jejich půdorysu. Ty rozdělujeme na řadové, návesní a hromadné (Votrubec, 1980).

Řadové vesnice jsou většinou kolem jedné silnice, ulice nebo vodního toku. Jednotlivé sídla k sobě těsně přiléhají. Řadové vesnice dále dělíme podle jejich polohy. Pokud jsou u silnice, tak ty nazýváme silniční. Ty jsou rozděleny na jednostranné a oboustranné. Pokud se vesnice nachází kolem ulice, tak je nazýváme ulicovky. Ty rozdělujeme (stejně jako u silničních) na jednostranné a oboustranné. Ty nalezneme často v místech těžby nebo u průmyslových závodů. Vesnice, které jsou kolem řeky nebo potoku nazýváme potoční a pořiční vesnice. Vznikají v blízkosti řek či potoků. Opět je dělíme na jednostranné a oboustranné (Votrubec, 1980).

Tento druh vesnic se v sokolovském okrese téměř nevyskytuje. Především díky velmi členitému terénu Krušných hor. Mezi řadové vesnice řadíme například Údolí, Josefov a Krásná.

Návesní vesnice mají náves. Kolem ní se soustřeďuje hospodářský a společenský život. Obydlí nebo různé obchody jsou soustředěny kolem návsi. Návesní vesnice rozdělujeme na okrouhlice, dálnice a osady s protáhlou návší (Votrubec, 1980).

Okrouhlice je menší návesní vesnice, ve které jsou jednotlivé sídelní jednotky. Ty jsou k sobě pevně spjaty. Náves má okrouhlý tvar (Votrubec, 1980).

Oválnice se liší od okrouhlice pouze tvarem návsi. U tohoto typu má náves tvar oválný (Votrubec, 1980).

Hromadná vesnice je často budovaná chaoticky. Dále se vyznačuje nepravidelným průběhem silnic a cest. Tento druh vesnic většinou vznikal růstem vísek. Nejčastěji je najdeme v horském prostředí. Tento typ vesnic se v sokolovském okrese vyskytuje nejčastěji. Většina vesnic je rozptýlena na velké ploše (Votrubec, 1980). Mezi tyto vesnice patří například Šindelová, Krajková, Háj, Smolná a Rudolec.

Vesnice dělíme podle jejich funkce. Každé sídlo, ať už je vesnického nebo městského typu, má jednu funkci převyšující nad ostatními. Tato funkce byla hnacím motorem k jeho rozvoji a pomáhala ho utvářet. Podle podílu obyvatel zaměstnaných v určitém oboru, rozdělujeme vesnice na zemědělské, smíšené a silně urbanizované. Dále vesnice dělíme na monofunkční a polyfunkční. Dříve se v Česku nejvíce vyskytovali vesnice monofunkční. Nejčastěji s funkcí zemědělskou. Dnes se z většiny vesnic staly více funkční. Lidé bydlí na vesnicích, ale za prací dojíždějí do města. V sokolovském okrese je většina vesnic polyfunkčních. Jejich funkce jsou obytné a rekreační. Tyto vesnice bývají téměř neosídlené a jejich počet obyvatel nepřesáhne 50 lidí (např. Černá, Kostelní Bříza a Heřmanov). Pár z nich zůstalo zaměřeno na zemědělství, ale jejich počet obyvatel nepřesáhne 100 lidí (například Sněžná a Krásná). Vesnice čistě s funkcí obytnou bývají větší. Ve většině z nich žije nad 100 obyvatel (např. Josefov, Kacéřov, Dolní Nivy a Obora). Vesnice Tisová a Vřesová mají jako jediné funkci průmyslovou (Roubíček, 1997).

4.2 Městská sídla

V sokolovském okrese žije 84% obyvatelstva ve městech, a proto jsou města významnou součástí sídelní struktury. Samotná města je poměrně složité vymezit. Města můžeme charakterizovat podle historického přístupu obcí, ve kterých byl po roce 1945 ustanovený Městský národní výbor, nebo to jsou obce, které získaly status města po roce 1990. Dále máme velikostní kritérium. Historická obec nemusí splňovat daná kritéria. Tento typ měst dostal městská privilegia od panovníka nebo byl povýšen na město vládou. Historický typ se uplatňoval do konce první světové války, tedy do roku 1918. V sokolovském okrese je pouze jediné město, které má tento status od panovníka a nesplňuje dané kritéria. Tím je město Přebuz na Kraslicku, ve kterém žije 72 obyvatel. Toto město nesplňuje ani další kritéria, které by mělo město splňovat. Řídit se dle velikostního kritéria je taktéž poměrně složité. Je zde hned několik názorů. Jeden názor tvrdí, že obec by se měla stát městem, pokud má více než 2 000 obyvatel. Další názor je, že obec by se měla stát městem, pokud v něm žije více než 10 000 obyvatel (Andrle, 1978).

Podle Hrůzy (1977) je město jako stabilizovaný a geograficky vymezený sídelní útvar. Ve městě se často vyskytuje funkce průmyslová a právní. Město má

také rozvinutou obslužní sítí, která slouží pro obyvatele. Dále uvádí, že město se vyznačuje větším počtem obyvatel, lidnatostí. Také většina obyvatel pracuje v průmyslu nebo ve službách.

V této bakalářské práci budeme pracovat především s velikostním kritériem, ale také s historickým. Ten se vztahuje především na málo osídlené obce se statusem města. Tento druh obcí byl v historii význačný, ale svůj význam většinou ztratili po druhé světové válce (např. Přebuz).

Dle Roubíčka (1997) můžeme města třídit podle několika způsobů. Dříve se města často třídila dle půdorysů. Nejstarší města u nás většinou nemají jádro s jednotným půdorysem. Tento půdorys nazýváme jako nepravidelný. Tato města nejčastěji vznikala tak, že se ke starším sídlům připojila nová. Dále města dělíme na města založená. Ta se vyznačují především tím, že od náměstí vybíhají ulice paprskovitě, toto je zpravidla u starších měst (např. Kynšperk nad Ohří). U mladších jsou domy seskupeny kolem náměstí ve tvaru čtyřúhelníku (např. město Sokolov). Ulice pak vybíhají od náměstí v pravém úhlu. Další způsob třídění měst je dle sociálně ekonomické funkce. Stejně jako u vesnic dělíme města na polyfunkční a monofunkční. Polyfunkční města mají většinou složité funkce. Monofunkční města mají specializované funkce. Polyfunkční města dělíme do tří kategorií podle počtu obyvatel, ale v rámci sokolovského okresu je pouze jediné město, které spadá do nejnižší kategorie, tedy 20 000 – 50 000 obyvatel a tím je město Sokolov. Do této kategorie spadají většinou okresní města.

V sokolovském okrese je celkem 38 obcí a z toho 13 měst (risky.cz, 2013). Největší město je Sokolov, který je zároveň okresním sídlem. Toto město je polyfunkční (hlavními funkcemi města jsou administrativa a průmysl). Těchto 13 měst rozdělíme do 3 kategorií podle počtu obyvatel žijících v daných městech. Jako malá (do 3 999 obyvatel) hodnotíme Přebuz, Březovou, Nové Sedlo, Locket, Svatava, Rotava a Oloví. Do středně velkých měst (4 000 – 9 999) řadíme Kynšperk nad Ohří, Kraslice, Horní Slavkov a Habartov. Mezi velké města v okrese (10 000 a více) patří pouze Sokolov a Chodov. Celkově ve městech sokolovského okresu žije 84 % obyvatelstva. Ve dvou nejlidnatějších městech okresu žije 41% obyvatel z celého sledovaného území. Ve středně velkých městech žije pouze 25 % obyvatelstva,

v malých městech 34 % obyvatelstva z celkového počtu všech obyvatel žijících na území sokolovského okresu.

Města, která jsou monofunkční, jsou rozdělena na dopravní, lázeňská, univerzitní, politická, poutní, obslužná, průmyslová a silně průmyslová. V sokolovském okrese nejsou typicky monofunkční města, ale u většiny převažuje průmyslová funkce (Votrubec,1980).

Dle Profesora Mištěry (1993) dělíme města do kategorií podle počtu obyvatel. Největší jsou velkoměsta. Ty musejí dosahovat počtu obyvatel 100 000 a více. Dále jsou velká města. V nich žije 50 000 – 100 000 obyvatel. Další jsou střední města. To jsou města, ve kterých žije 20 000 – 50 000 obyvatel. Poslední skupinou jsou malá města, ve kterých žije pod 20 000 obyvatel.

6 Výsledky

Břídlová

První zmínku o obci Břídlová máme z roku 1654, ovšem obec vznikla už dříve. Předpokládá se, že vznikla ve 13. století. Dle půdorysu obce soudíme, že šlo o řadovou vesnici (III. Vojenské mapování, 1880). Hlavní funkcí obce bylo zemědělství a podobně jako u okolních vesnic i dřevařství. V 17. století si němečtí občané založili sklárnu, která byla krátce po otevření zavřena a přesunuta zpět do Německa. Podobně tomu bylo ve vesnici Ptačí. Při sčítání obyvatelstva v roce 1921 zde žilo 137 obyvatel. Po druhé světové válce už jen 30 obyvatel. Dnes je Břídlová pouze rekreační oblastí (Kotěšovec, 2011).

Černá

První písemnou zmínku o obci Černá máme z roku 1185. Vždy šlo o zemědělskou obec. Z map III. Vojenského mapování (1880) vidíme, že obec Černá byla vystavěna poměrně chaoticky, a proto ji hodnotíme jako hromadnou vesnici. Dodnes kolem ní můžeme najít pozemky určené k pěstování. Ovšem dnes se na nich nic nepěstuje a to od konce druhé světové války. Zemědělské pozemky se nejhůře osidlovaly a většina z nich zůstala neosídlená. Spolu s obcí Černou zanikly i dvě přilehlé samoty. V Černé žilo před válkou 234 obyvatel. Z toho bylo 97 % obyvatel německé národnosti. Po druhé světové válce zde žilo 39 obyvatel, ale úředně už tato obec neexistovala. Její zánik přišel až v 80. letech. Dnes tam stojí 9 rekreačních chalup (Kotěšovec, 2006).

Hraničná

Hraničná vznikala ve 12. století souběžně s Kraslicemi. První písemnou zmínku máme ze 14. století. Obec byla rozprostřena v údolí, proto ji můžeme hodnotit jako řadovou vesnici. Pozdější rozvoj vesnice s sebou přinesl i kolonizaci okolních vrchů. Z počátku šlo o osadu soustředěnou na dřevařství a zemědělství. Ve druhé polovině 19. století byl hlavní obživou průmysl. Ten s sebou přinesl velký rozvoj vesnice, která se rozrostla na 143 domů a 1 252 obyvatel. Po válce zde žilo

stále 252 obyvatel. V 50. letech byla zcela vysídlena a srovnána ze zemí, na které bylo vytvořeno hraniční pásmo. Dnes stojí v Hraničné několik restaurací (tradice vyhlášených restaurací vznikla už před druhou světovou válkou, která byla přerušena v období komunismu), pump a vietnamské tržiště (Kotěšovec, 2006).

Chaloupky

První zmínka o obci pochází ze 14. století. Kdy přesně byla obec založena nevíme. Z map III. vojenského mapování (1880) vidíme, že šlo o hromadnou obec. Kolem obce bylo vystavěno několik štol a z toho usuzujeme, že šlo o obec zaměřenou na těžbu. Nejvíce se v okolí obce Chaloupky těžil cín a mangan. Počátkem 20. století se stala obec samostatnou a zaznamenala největší rozmach. Tehdy v ní žilo přes 500 obyvatel. Při sčítání obyvatelstva roku 1930 žilo v Chaloupkách už jen 359 obyvatel. Po válce se obec začala pomalu vylidňovat a dnes po ní zbyly pouze 3 domy (Kotěšovec, 2011).

Javořina

Javořina spadá společně s Oborou, Milíři, Ptačí, Chaloupky, Poušť a Břídlovou pod katastr obce Šindelové. U těchto bývalých obcí máme pouze kusé informace. O Javořině víme, že se jedná o německou kolonizační osadu. Hlavní funkcí vesnice bylo zemědělství. Ačkoli šlo pouze o malou obec, tak byla velmi rozlehlá. Byla typickou hromadnou vesnicí (III: vojenské mapování, 1880). Vznikla někdy ve 12. – 13. století. Roku 1921 zde žilo ve 40 domech 166 obyvatel. Dnes už obec zcela zanikla (Kotěšovec, 2011).

Jindřichovice

Pod katastr obce Jindřichovice spadá šest obcí, které můžeme hodnotit jako částečně nebo zcela zaniklé. Mezi tyto malé vesnice patří Hradecká, Mezihorská, Háj, Heřmanov, Loučná a Stará. Samotné Jindřichovice nebyly odsunem německého obyvatelstva zasaženy tak, jako právě tyto okolní vesnice (Kotěšovec, 2011).

Hradecká a Mezihorská

Tyto dvě malé vesnice společně sousedí, a proto je budu charakterizovat společně. Obě byly založeny německými kolonizátory v období první poloviny 13.

století. Půdorys Hradecké tvořila malá skupinka domů, které byly chaoticky uspořádány (III: vojenské mapování, 1880). Mezihorská je naopak typickou řadovou vesnicí kolem jedné ulice (III: vojenské mapování, 1880). Podobných vesnic na Kraslicku příliš není. Díky horskému reliéfu je osídlení poměrně disperzní. Největšího osídlení dosáhla Hradecká v roce 1847, kdy v ní žilo 188 obyvatel. Obci Mezihorskou můžeme hodnotit jako středně velkou vesnici. Před odsunem německého obyvatelstva zde žilo 440 obyvatel. Po odsunu už pouze 25 obyvatel. Pole v okolí těchto dvou vesnic byla neúrodná, a proto se jejich znovu osídlení nepovedlo (Kotěšovec, 2011).

Háj, Heřmanov a Loučná

Tyto vesnice vznikaly ve stejném období a všechny vznikly jako německé kolonizační osady. Také se dnes nachází v rámci katastru obce Jindřichovice, a proto je budu hodnotit společně. Šlo pouze o malé skupinky domů, které byly typu řadových vesnic (Loučná) nebo hromadných vesnic (Heřmanov a Háj), (III: vojenské mapování, 1880). Podle počtu obyvatel patří do kategorie malých vesnic. Hlavní funkcí těchto obcí bylo zemědělství (Kotěšovec, 2011).

Kámen

Obec Kámen vznikala současně s Kostelní a Počátky ve 12. století. Z té doby máme i první písemnou zmínku. Kámen a Kostelní ležely vedle sebe tak blízko, že nakonec spolu srostly. Obec Kámen byla pouze malou zemědělskou vesnicí. Dle půdorysu obce soudíme, že šlo o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 žilo v obci 251 obyvatel. Po válce už jen 17 obyvatel a dnes jen 6 lidí s trvalým bydlištěm (Kotěšovec, 2011).

Kostelní

První písemnou zmínku o obci Kostelní máme z roku 1158. Byla založena německými kolonizátory. Jako první byl vystavěn kostel a kolem něj obytné domy. Další výstavba domů probíhala chaoticky (III: vojenské mapování, 1880). Hlavní funkcí obce bylo zemědělství, které je v Kostelní stále hlavní funkcí. V polovině 19. století byla obec nejvíce zalidněná, žilo zde 253 obyvatel. Před

druhou světovou válkou zde žilo 52 obyvatel v 64 domech. Po válce klesl počet obyvatel na 17 usedlíků. Dnes žije v Kostelní 10 obyvatel (Kotěšovec, 2011).

Liboc

První zmínku o Liboci máme z roku 1384. To se také uvádí jako oficiální založení obce. Šlo o německé kolonizátory. Koncem 19. století se Liboc stala samostatnou obcí. Její hlavní funkcí bylo zemědělství a dřevařství. Obec Liboc byla chaoticky vystavěna kolem potoka, proto předpokládáme, že šlo o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Roku 1847 žilo v Liboci téměř 700 obyvatel. Tehdy dosáhla vesnice svého maximálního osídlení. Před druhou světovou válkou zde žilo v 98 domech 496 obyvatel. Po druhé světové válce zůstalo pouze 90 obyvatel. Dnes patří Liboc pod město Kraslice, je stále osídlené a žijí zde pouze 2 stálí usedlíci. Liboc dnes slouží hlavně jako chatařská oblast (Kotěšovec, 2011).

Milíře

Obec Milíře byla založena jako německá kolonizační osada. Přesné datování sice neznáme, ale předpokládáme, že byla založena v první polovině 13. století. Obec byla rozdělena na Horní a Dolní Milíře. Hlavní funkcí obce bylo zemědělství. Samotná obec patřila mezi největší vesnice, které zanikly. Z map III. vojenského mapování (1880) usuzujeme, že šlo o hromadnou vesnici. V roce 1939 žilo 781 obyvatel. Po roce 1945 byla postupně vysídlována a dnes existují Horní Milíře, ale pouze jako chatařská oblast (Kotěšovec, 2011).

Nancy a Rajec

Dnes o těchto osadách moc nevíme. Především o osadě Rajec. Obě vesnice se nachází kousek od obce Stříbrná a na místě, kde se dříve obce nacházely je les a jeden kemp pojmenovaný po obci Nancy. Nancy bylo založeno až v 18. století. Byla to pouze malá osada, která vznikla ze dvou mlýnů. Roku 1910 v ní žilo pouze 20 obyvatel. Po druhé světové válce bylo v této oblasti zřízeno hraniční pásmo a obě vesnice zlikvidovány (Kotěšovec, 2011).

Nová ves

Nová ves vznikla při německé kolonizaci ve 14. století, avšak první zmínku máme až z roku 1631. V polovině 19. století žilo ve 36 domech 361 obyvatel. Už tehdy se v obci nacházela i škola. Nová ves měla půdorys řadové vesnice (III: vojenské mapování, 1880). Roku 1876 se Nová ves stala samostatnou. Před druhou světovou válkou v obci žilo už 400 obyvatel. Po druhé světové válce byla vesnice srovnána se zemí. Dnes se zde nachází pouze 4 chaty. Po celou dobu její existenci vykonávala tato obec funkci zemědělskou (Kotěšovec, 2011).

Počátky

První písemnou zmínku máme z roku 1348. Počátky vyrůstaly společně s obcí Kámen a Kostelní. Proto předpokládáme, že obec vznikla dříve. Dle půdorysu vesnice soudíme, že šlo o řadovou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Stejně jako sousední obce, tak i Počátky byly zaměřeny na zemědělství. Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 žilo v obci 396 obyvatel. Z toho 97 % obyvatel bylo německé národnosti. Po druhé světové válce už jen 70 obyvatel. Dnes v obci žije 21 obyvatel a z toho 7 německé národnosti. Velká část obce nakonec byla zbořena (Kotěšovec, 2011).

Poušť

O této obci toho opravdu moc nevíme, ačkoliv dodnes existuje. Poušť patří pod katastr Šindelové. Jednalo se o návesní vesnici (III: vojenské mapování, 1880), které se v okrese téměř nevyskytují. Dnes jde především o chalupářskou oblast. Největšího osídlení dosáhla Poušť v polovině 19. století. Tehdy v obci žilo 322 obyvatel. Před druhou světovou válkou žilo v Poušti 176 obyvatel (Kotěšovec, 2011).

Ptačí

Ptačí vznikly poměrně pozdě. Jako většina obcí na Kraslicku byly založeny německým obyvatelstvem v 17. století. Obec byla zaměřena především na sklářský průmysl. Později na dřevařství a krajkářství, které mělo na Kraslicku dlouhodobou historii. V posledním zaznamenaném sčítání obyvatel v roce 1921 žilo v Ptačí 364 obyvatel v 63 domech. Po roce 1945 byla obec vysídlena a zcela

zanikla. Dnes je v místech bývalé obce pouze pár nových chalup. (Kotěšovec, 2011).

Obora

Jako u většiny zaniklých obcí na Kraslicku toho moc o Oboře nevíme. Víme, že šlo o německou kolonizační osadu, proto předpokládáme, že její vznik se datuje do 13. století. Ovšem první zmínku máme až z roku 1654. Obora měla hlavní funkci obytnou, protože většina lidí dojížděla za prací do blízké obce Rotava. Ty pracovali v rotavských železárnách, které byly přesunuty v roce 1930 na Moravu. Tehdy v obci žilo 583 obyvatel. Po druhé světové válce byla obec téměř celá vylidněna. V roce 1950 v ní žilo pouze 7 obyvatel. Dnes se nachází v Oboře pouze 3 neosídlené domy. Několik set metrů od původní Obory byla vystavěna nová, ve které dnes žije přes 70 obyvatel (Kotěšovec, 2011).

Oloví

Samotná obec Oloví nebyla postižena odsunem německého obyvatelstva tak, jako okolní menší obce. Celkem bylo odsunuto 1209 Němců. V obci zůstali pouze specialisti v oboru sklářství. Těch bylo přibližně 500 (téměř 20% obyvatel obce). V katastru dnešního Oloví zanikly pouze 2 vesnice a to Staré Hory a Nové Domy. Obě bychom mohli hodnotit jako malé vesnice, ve kterých žilo do 100 obyvatel. Nové domky měly půdorys návesní vesnice a Staré Hory byly hromadnou vesnicí. Mezi částečně zaniklé obce patří Studenec, Hory, Lipec a Anenské Údolí. Všechny hodnotíme jako středně velké vesnice s půdorysem hromadných vesnic. Krom Anenského údolí jsou dnes srostlé s Olovím (Kotěšovec, 2011).

Rolava

Rolava byla pravděpodobně založena začátkem 17. století. Ovšem první písemnou zmínku máme už z roku 1654. Půdy v okolí obce nebyly dobré pro zemědělství, proto byla obec zaměřena na dřevařství a na těžbu cínu. Rolava byla hromadnou vesnicí (III: vojenské mapování, 1880). Kolem vesnice byla vřesoviště, která zabraňovala většímu růstu obce. Při sčítání obyvatelstva z roku 1930 žilo v obci 1016 obyvatel. Dnes obec neexistuje. Jako památka na obec stojí v této oblasti 4 domy a zajatecký tábor. Rolava byla největší obcí, která na Kraslicku zanikla (Kotěšovec, 2011).

Stará

První zprávy o obci Stará máme už ze 14. století. Pravděpodobně šlo o zemědělskou vesnici. Za celou dobu existence obce se Stará nikdy nestala samostatnou a vždy patřila pod sousední obec Jindřichovice. Podle jejího půdorysu soudíme, že šlo o řadovou vesnici, soustředěnou podél jedné silnice (III: vojenské mapování, 1880). Před válkou v obci žilo 101 obyvatel. Po válce byla obec postupně vysídlována a dnes stojí na jejím místě pouze jeden neobydlený dům (Kotěšovec, 2011).

Šindelová

První písemnou zmínku máme z roku 1427. Tehdy se psalo o Šindelové jako o Hradišti. Největší rozmach byl zaznamenán až příchodem rodu Nosticů, kteří zde založili roku 1839 železářnu. Ta živila celou oblast. V této době se také stala samostatnou obcí. Celá obec je rozlehlá a chaoticky vystavěna. Jde tedy o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Před druhou světovou válkou zde žilo 683 obyvatel. Z toho 98 % obyvatel se hlásilo k německé národnosti. Po válce zde zůstalo pouze 249 obyvatel a bylo zbouráno 78 domů. Dnes tato obec stále existuje a počet obyvatel klesl o dalších 141 lidí. Roku 1953 bylo přičleněno k Šindelové několik dalších obcí a usedlostí, které většinou po odsunu zanikly. Mezi zaniklé obce patří Ptačí, Chaloupky, Břídlová a Javořina. Připojených usedlostí bylo 10 a mezi největší řadíme Anýžovy Domky a Stahlerovy Domky (Kotěšovec, 2011).

Valtěřov

Obec Valtěřov vznikala podobně jako sousední vesnice ve 12. století. Taktéž byl Valtěřov zemědělskou vesnicí, soustředěnou podél potoka. Šlo tedy o řadovou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Největšího osídlení obec dosáhla začátkem 20. století, kdy ve Valtěřově žilo 147 obyvatel. Při sčítání obyvatelstva roku 1930 žilo ve Valtěřově pouze 143 obyvatel. Celkový počet obyvatel se v této malé vesnici příliš neměnil až do odsunu německého obyvatelstva. Obec byla jednou z nejmenších, která zanikla. Jako ve většině obcí na Kraslicku, tak i zde, žilo přes 90 % obyvatel německé národnosti. To znamenalo velké vysídlování po druhé světové válce. Po vysídlení zde žilo 21 obyvatel, ale pomalé vysídlování

pokračovalo i nadále. Dnes zde žijí pouze 4 obyvatelé s trvalým bydlištěm (Kotěšovec, 2011).

Arnoltov

Nejstarší písemný zápis o obci Arnoltov máme z roku 1370, kdy šlo o německou kolonizační osadu. Uspořádání domů bylo velmi chaotické a to znamená, že šlo o hromadnou vesnici (Topografická mapa, 1952). V této vesnici žilo v polovině 19. století 345 obyvatel. Arnoltov se poměrně nerozvíjel a za první republiky v něm žilo 400 obyvatel. K této obci patřilo poměrně hodně okolních osad a mlýnů, mezi které patří Pila u Arnoltova, Finkenmühle a Walzwerk. Samostatnou obcí se stal až roku 1882, kdy se odtrhl od obce Kostelní Bříza. Samostatnou obcí byl až do roku 1947, kdy katastr obce byl zabrán nově budovaným vojenským újezdem Prameny, který nakonec ani nevznikl a díky tomu bylo toto území zase uvolněno. K roku 1970 žilo v Arnoltově 81 obyvatel. K roku 2001 klesl počet obyvatel na 55 (Jaša, 2010).

Bystřina

Jako u většiny obcí na Březovsku, tak i zde pochází první zmínka z roku 1370. Obce jsou popsány v lenních knihách rodu Leuchtenberků. Bystřina se nikdy nestala samostatnou obcí a po celou dobu její existence vždy patřila pod obec Kostelní Bříza. Dle topografických map (1952) soudíme, že šlo o návesní vesnici. V roce 1847 žilo v obci 159 obyvatel. Na konci 19. století došlo k mírnému úpadku a už zde žilo pouze 143 obyvatel (Jaša, 2010).

Hrušková

První zmínka pochází až z roku 1886 z díla Monumenta Regana, kde ovšem autor uvádí, že obec existovala už v roce 1290. Na konci 19. století žilo v Hruškové 346 obyvatel. Do roku 1930 se počet obyvatel téměř nezměnil a vzrostl pouze o 2, na 348 obyvatel. Dle půdorysu obce soudíme, že šlo o hromadnou obec (Topografická mapa, 1952). Po druhé světové válce byla obec vystěhovávána a byla začleněna do vojenského prostoru. Proto se obec nadále neosidlovala. Po zrušení vybudování vojenského prostoru byla obec ušetřena zničení a po roce 1989 dochází k mírnému rozvoji díky novým usedlíkům z blízkého města Sokolov. V roce 2001 zde žilo 28 obyvatel (Jaša, 2010).

Kamenice

První záznamy o obci Kamenice máme z roku 1238. Jde tedy o kolonizační osadu německého obyvatelstva. Uspořádání jednotlivých sídel ve vesnici bylo chaotické a z toho usuzuji, že jde o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). Kamenice byla větší obcí a v roce 1847 zde žilo 503 obyvatel. V období první republiky počet obyvatel klesl až na 376. Tento velký pokles obyvatelstva byl zapříčiněn špatnou dopravní dostupností, která byla pro Kamenici vysoce limitující. Po odsunu německého obyvatelstva a začlenění obce do vojenského prostoru byla vesnice ohrožena. Nicméně i přes tyto nepříznivé osudy byla Kamenice roku 1970 stále osídlena a žilo v ní 97 obyvatel. K roku 2001 zde žilo pouze 43 obyvatel. Dnes slouží výhradně pro rekreaci (Jaša, 2010).

Kostelní Bříza

Nejstarší záznam o této vesnici pochází z roku 1370. Tehdy šlo pouze o malou ves, ve které byly domy uspořádány kolem návsi (III: vojenské mapování, 1880). V roce 1870 žilo v Kostelní Bříze 325 obyvatel. Počátkem 20. století mírně vzrostl počet obyvatel na 362 lidí a před odsunem německého obyvatelstva zde žilo přibližně 500 obyvatel. Při sčítání obyvatelstva v roce 1951 žilo v Kostelní Bříze už jen 234 obyvatel. Tato obec je jedna z mála obcí na Březovsku, které se vyhnul vojenský prostor (pouze samotné Kostelní Bříze, jinak na jejím katastru bylo zničeno přes 500 osad a stavení), přesto počet obyvatel stále klesal. K roku 2001 žilo v obci už jen 57 obyvatel (Jaša, 2010).

Krásná Lípa

Opět nalézáme nejstarší písemnou zmínku v lenní knize rodu Leuchtenberků, která pochází z roku 1370. Samostatnou obcí se stala Krásná Lípa až v roce 1850. Šlo o poměrně větší hromadnou vesnici na Březovsku (III: vojenské mapování, 1880). Už v roce 1835 zde žilo přes 700 obyvatel. Poté začal počet obyvatel při každém sčítání obyvatelstva klesat. Začátkem 20. století zde žilo 562 obyvatel. V roce 1947 se začal budovat vojenský prostor, který zcela pohltil Krásnou Lípu. Ta se stala cvičišťem pro vojáky. Dnes po ní zůstal pouze hřbitov (Jaša, 2010).

Horní Lazy

Nejstarší zprávu o obci Horní Lazy máme z roku 1336. Šlo o jednu z nejvíce zalidněných obcí na Březovsku, která byla postižena vojenským újezdem Prameny. K obci Horní Lazy patří také její místní část Dolní Lazy, která i přes její velikost nikdy nebyla uznána jako samostatná. Sídla jsou zde vystavěna chaoticky (III: vojenské mapování, 1880). Už v roce 1847 zde žilo 1 302 obyvatel. Ovšem tehdy to byl její vrchol. Na konci 19. století žilo dohromady v obou částech 1 078 obyvatel. V roce 1929 už jen 778. Odsun a vojenský prostor zřízený v roce 1947 byl pro tuto obec kritický a zanikla (Jaša, 2010).

Dolní Lazy

Dolní a Horní Lazy se vyvíjeli souběžně. Dolní Lazy se nikdy nestaly samostatnou obcí a po celou dobu byly závislé na Horních Lazých, ale myslím si, že by zde měly být, vzhledem k počtu obyvatel, který v nich žil. Uspořádání domů bylo kolem jedné ulice. Byla to tedy řadová vesnice (III: vojenské mapování, 1880). Nejvíce obyvatel bylo zaznamenáno v roce 1880, kdy v tomto sídle žilo 350 obyvatel. V dalších sčítáních byl vždy zaznamenán mírný pokles. Ještě v období první republiky zde žilo přibližně 230 obyvatel. Podobně jako Horní Lazy, tak i Dolní Lazy zanikla, aby uvolnila prostor vojenskému újezdu Prameny (Jaša, 2010).

Libava

První písemné zprávy o obci Libava máme z roku 1370, ale díky archeologickým nálezům víme, že založení se datuje až k prvnímu osídlení tohoto území Slovy. Jde tedy o jednu z nejstarších vsí na Březovsku. Libava byla řadová vesnice soustředěna podél toku Libava (III: vojenské mapování, 1880). Obec nikdy nebyla moc rozvinutá a v roce 1870 zde žilo 250 obyvatel. Během dalších sedmdesáti let se počet obyvatel příliš nezměnil. Došlo k poklesu o 52 obyvatel. Obec byla nakonec zahrnuta do vojenského újezdu a zanikla (Jaša, 2010).

Lobzy

O obci Lobzy nalezneme první zmínku z lenních knih rodu Leuchtenberků z roku 1370, ale její zrod se datuje až k prvnímu slovanskému osídlení. Podobně

jako i okolní obce, tak i Lobzy se staly samostatnou obcí v roce 1850. Lobzy byla menší návesní ves (III: vojenské mapování, 1880), ve které žilo 246 obyvatel v roce 1870. Kritický pro obec byl odsun německého obyvatelstva, díky kterému přišla o 191 obyvatel. Ve vesnici zůstali pouze 2 věrní usedlíci, kteří nakonec museli opustit vesnici z důvodu vojenského prostoru, do kterého Lobzy patřily. Po opuštění vojáky zůstala obec na dalších 20 let opuštěna. K roku 2001 žilo v obci 22 obyvatel (Jaša, 2010).

Melter

První zmínka pochází až z roku 1542. Moc informací o této osadě nemáme. Hlavní účel osady byla těžba, která po druhé světové válce skončila. Hlavní důvod zániku není úplně známý, ale předpokládá se, že to způsobil odsun německého obyvatelstva v kombinaci s vojenským prostorem (Jaša, 2010).

Město Čistá

Město Čistá je jediným městem a také nelidnatější obcí v celém okrese Sokolov, která zcela zanikla. Samotné jméno je velmi oblíbené jak po celé republice, tak i v samotném okrese. Bohužel všechny Čisté v okrese potkal nepříznivý osud. Jedna zanikla kvůli těžbě, druhá kvůli vojenskému prostoru a třetí byla téměř vylidněna po druhé světové válce. Opět máme první písemný zápis o městě z roku 1370. Město Čistá bylo zaměřeno hlavně na těžbu cínu. Na zemědělskou činnost se nikdy moc nespécializovalo kvůli jeho vysoké nadmořské výšce (810 m.n.m.). V roce 1870 žilo ve městě 1 941 obyvatel. V roce 1944 byla Čistá zahrnuta do vojenského prostoru a v rámci tréninku rozbombardováno (Jaša, 2010).

Milíře

První zmínku o této obci máme z roku 1433. O Milířích se nám toho moc nedochovalo. Víme pouze, že šlo o malou ves, která měla velmi špatné napojení s okolními obcemi, a to ji limitovalo k dalšímu rozvoji. Nemáme ani představu, kolik obyvatel se zde nacházelo. Tato obec zcela zanikla díky odsunu německého obyvatelstva a následné osídlení už nebylo možné, protože obec se nacházela ve vojenském výcvikovém prostoru (Jaša, 2010).

Novina

Novina byla primárně založena jako hornická osada. První písemný záznam máme z roku 1370. Koncem 19. století žilo v Novině pouze 124 obyvatel. Šlo tedy o jednu z nejmenších vsí, které nakonec zanikly. Dle III. vojenského mapování (1880) víme, že šlo o návesní vesnici. Novina měla to štěstí, že jí zcela nezničili po začlenění do vojenského prostoru a dnes se jí snaží znovu obnovit jako turistické místo (Jaša, 2010).

Ostrov

Opět máme nejstarší doložený zápis z roku 1370, nicméně založení obce se datuje do druhé poloviny 13. století, kdy toto území kolonizovali němečtí obyvatelé. Určit jakou formou byly domy v Ostrově vystavěny je poměrně složité. Zpočátku to byla návesní vesnice (III: vojenské mapování, 1880), ale nová výstavba byla poměrně chaotická a bez systému. Šlo o poměrně málo rozvinutou obec (samostatnou se stala až v roce 1877) s nízkým počtem obyvatel. Před druhou světovou válkou žilo v této obci pouze 230 obyvatel. Po zahrnutí do vojenského prostoru složila obec jako ubytovna a později jako cvičné cíle (Jaša, 2010).

Paseka

Šlo o poměrně malou osadu založenou německým obyvatelstvem ke kolonizaci území. Její hlavní a jedinou funkcí byla zemědělská činnost. První písemný záznam máme z roku 1370. Uspořádání domů bylo kolem jedné návsi (III: vojenské mapování, 1880). V polovině 19. století víme, že v ní žilo pouze 92 obyvatel a o 100 let později tato osada zcela zanikla (Jaša, 2010).

Rovná

Tato obec je stále existující a dokonce má vlastní zprávu, ale podobně jako Bukovany se musela celá přesunout a původní obec dnes již neexistuje. Opět jde o kolonizační vesnici německého obyvatelstva, ovšem první zmínku máme z roku 1370. V roce 1870 zde žilo 563 obyvatel. V té době byla stále zaměřena hlavně na zemědělství, ale koncem 19. století přebírá hlavní funkci těžarství. V roce 1930 žilo v Rovné 348 obyvatel. Po roce 1945 byla většina obyvatel vystěhována, díky

odsunu německého obyvatelstva. Nová Rovná měla vzniknout jako vzorová socialistická vesnice pro pracovníky v zemědělství. S výstavbou se začalo až po roce 1960 a tento projekt sklídl velkou kritiku od usedlíků. Hlavní kritika se snesla hlavně na špatně vybudovanou infrastrukturu, která tak zabraňovala k další rozvoji obce (Jaša, 2010).

Rudolec

Rudolec je bývalá kolonizační osada založena německým obyvatelstvem. První písemné záznamy máme z lenní knihy rodu Leuchtenberk. Zpočátku šlo o zemědělskou osadu, která se později soustředila na rybolov. Na Březovsku byla největší produkce ryb. Rudolec byl vystavěn neuspořádaně. Šlo tedy o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). V polovině 19. století žilo v Rudolci 250 obyvatel. Podobně jako u obcí v okolí, tak i Rudolec začal ztrácet obyvatelstvo a při vytvoření vojenského prostoru Prameny zcela zanikl (Jaša, 2010).

Smrkovec

Tato ves vznikala přibližně v první polovině 13 století jako kolonizační farní ves. Opět první zmínka pochází z roku 1370. Tvar měla typický pro silniční formu řadové vesnice (III: vojenské mapování, 1880). Co do počtu obyvatel, kterých v obci žilo před druhou světovou válkou 496, tak můžeme tvrdit, že Smrkovec byl spíš středně velkou vesnicí. Zánik obce Smrkovec přišel až v roce 1948 vysídlením obyvatelstva (tehdy už českého) a vytvořením vojenského prostoru (Jaša, 2010).

Studánka

První písemnou zmínku o této vesnici máme z roku 1311. Výstavba sídel ve Studánce probíhala chaoticky a to znamená, že jde o hromadnou vesnici (III: vojenské mapování, 1880). V roce 1847 žilo ve Studánce 320 obyvatel a podobně jako u okolních obcí, tak i u Studánky poté začal počet obyvatel klesat. Na konci 19. století žilo v obci 242 obyvatel. Obec nakonec byla srovnána se zemí, aby nepřekážela ve vojenském prostoru (Jaša, 2010).

Třidomí

Kdy tato obec vznikla nevíme, ale první písemné záznamy máme až z 18. století. Šlo o poměrně malou řadovou obec kolem jedné ulice (III: vojenské mapování, 1880). Bohužel nemáme ani záznamy o přesném počtu obyvatel. Třidomí zaniklo jako okolní vesnice a to ve spojení odsunu německého obyvatelstva s následovným přesunem zbylého obyvatelstva za hranice vojenského prostoru. Před demolicí byla zachráněna, ale znovu osídlena už obec nebyla (Jaša, 2010).

Týmov

Nejstarší záznam o této obci máme z roku 1370. Jednalo se o poměrně malou návesní vesnici (III: vojenské mapování, 1880). V roce 1847 žilo v Týmově téměř 200 obyvatel, ale toto číslo není úplně přesné, protože k němu byly přičteny obyvatelé z okolní vesnice Zadní Domky. Na Počátku minulého století bylo při sčítání zjištěno pouze 97 obyvatel. Zkázou této obci přineslo až začlenění do vojenského prostoru Prameny (Jaša, 2010).

Vranov

Obec založili už první Slované na tomto území a první písemný záznam máme už z roku 1187. Vranov byl větší vesnicí, která měla kruhový tvar (III: vojenské mapování, 1880). V roce 1847 žilo ve Vranově 531 obyvatel. Ten se až do druhé světové války příliš neměl, pouze mírně klesal. Díky její vysoké nadmořské výšce (766 m. n. m.) bylo téměř nemožné něco pěstovat. Proto se většina obyvatelstva živila chovem ovcí. Armáda v roce 1954 Vranov srovnala se zemí a při demolicí poškodili vodovodní systém, který zaplavil spodní vodou část území a dnes se tam tvoří bažiny (Jaša, 2010).

Zadní Domky

O Zadních Domcích toho dnes moc nevíme. Jednalo se o osadu, která byla často slučována s Týmovem a potkal ji stejný osud jako obec Týmov (Jaša, 2010).

Dolní Žitná

První písemnou zmínku máme z roku 1370. Jednalo se o německou kolonizační vesnici. Byla ve tvaru řadové silniční formy (III: vojenské mapování, 1880). V polovině 19. století žilo v Dolní Žitné 574 obyvatel. Šlo tedy o větší vesnici. Před začátkem druhé světové války poklesl počet obyvatel až 271. Její zánik přišel v roce 1946, kdy byla zahrnuta do vojenského prostoru a srovnána se zemí (Jaša, 2010).

Horní Žitná

Horní Žitná se vyvíjela podobně jako Dolní Žitná, ovšem rozvoj vesnice přišel až v 18. století, kdy zde bylo vybudováno panské sídlo. Co do počtu obyvatel, tak byla obec srovnatelná se sousední Dolní Žitnou a v polovině 19. století v ní žilo 536 obyvatel. Před začátkem druhé světové války byl zaznamenán úbytek na obyvatelstvu. Tehdy zde žilo 158 obyvatel. V roce 1946 byla srovnána se zemí, aby uvolnila prostor vojenskému prostoru Prameny (Jaša, 2010).

Alberov

Nejstarší zmínka o této vesnici pochází z roku 1251. Tehdy se o ní mluví jako o osadě. Vesnice byla založena nejspíše Němcem Alberem, po kterém byla i pojmenována. Tehdy Alberov spadal pod město Locket. Až do druhé světové války byla tato vesnice osídlena výhradně Němci. Hlavní funkce této vesnice byla až do druhé poloviny 19. století zemědělská. Samostatnou obcí se stal v roce 1907. Obec byla řadová a domy byly podél jedné ulice (Topografická mapa, 1952). Alberov se příliš nerozrůstal. Roku 1850 žilo ve 20 domech 137 obyvatel a největšího rozkvětu dosáhl až v roce 1930, kdy zde žilo 230 obyvatel ve 43 domech. Ačkoli obyvatelstvo bylo hlavně německé národnosti a po odsunu musela většina odejít, tak se velmi dobře povedlo Alberov znovu osídlit. V roce 1950 zde žilo 159 lidí. Obec Alberov zanikla v roce 1976, tedy mezi posledními obcemi, které zanikly kvůli velkolomu Jiří (Prokop, 2001).

Březová

Samotná Březová dodnes existuje a těžbou byla zasažena nejméně. Hlavní proměna na Březovsku byla zapříčiněna výstavbou vojenského újezdu Prameny (tato změna je probírána v kapitole ...), nicméně katastrální území obce Březové bylo zasaženo výstavbou lomu Sylvestr, proto si myslím, že by zde měla být.

První zmínka o Březové byla v roce 1353, ale s archeologických nálezů se domníváme, že její staří se datuje až k příchodu Slovanů. Březová byla až do první poloviny 20. století zemědělskou vesnicí, ačkoli zde byly pokusy o těžbu cínu či stříbra. Poté byla obec Březová určena k výstavbě sídlišť pro nové usedlíky. Hlavní funkce byla tedy spíše obytná. Ovšem toto napomohlo k rychlému růstu obce. Na konci 19. století žilo v Březové pouze 118 obyvatel a 18 domů. V roce 1961 žilo v obci už 3 218 obyvatel. Počáteční růst Březové byl hlavně díky zvětšování jejího katastru a přičleňování obcí. Do roku 1960 byla připojena k Březové Kamenice, Lobzy, Novina, Paseka a Tisová. V roce 1976 se připojila obec Kostelní Bříza, pod kterou spadaly Arnoltov a Rudolec. Samostatnou obcí se stala v roce 1888 a městem v roce 1960 (Prokop, 2001).

Bukovany

Obec Bukovany je taktéž jako Březová dodnes existující, ovšem díky těžbě uhlí se musela celá obec přesunout o několik metrů dále. Dnes se nachází na kopečku jménem Kočičí vrch. Do roku 1955 ležely pod tímto vrchem. Na toto místo se rozšířil důl Dukla. První zmínka je z roku 1304, ale podobně jako u Březové vznikly Bukovany nejspíše už dřívě. Staré Bukovany byly řadovou vesnicí, kde domy byly podél dvou ulic (Topografická mapa, 1952). V roce 1847 žilo v Bukovanech 156 obyvatel ve 20 domech. Začátkem 20. století zaznamenaly Bukovany velký nárůst jak obyvatel, tak ve výstavbě nových domů. V obci žilo 1 662 obyvatel a bylo vystavěno 59 nových domů. Staré Bukovany zanikly roku 1954, kdy musela ustoupit lomu Dukla (Prokop, 2001).

Čistá

Její vznik je opět problém určit kvůli jménu, které se vyskytuje v celé České republice často a v samotném okrese Sokolov jsou hned tři Čisté (dvě na Sokolovsku a jedna na Kraslicku). Všeobecně se předpokládá, že vznikla někdy na přelomu 15 – 16. století. Čistá byla vždy typickou zemědělskou vesnicí, ale díky velkému množství dolů kolem obce byla Čistá na konci 19. století zaměřena spíše na hornickou činnost. Domy v této obci byly soustředěny podél jedné ulice (Topografická mapa, 1952). Šlo o vesnici, která měla na konci 19. století 385 obyvatel a 43 domů. Zajímavé je, že jako jedna z mála obcí v okrese Sokolov rostl její počet obyvatel i po odsunu německého obyvatelstva. V roce 1945 žilo v Čisté

550 obyvatel. Samotný odsun se obce až nedotkl kvůli specialistům, kteří byli nepostradatelní pro hornickou činnost. Její zánik přišel až v roce 1962, kdy obec Čistá ustoupila lomu Medard (Prokop, 2001).

Dolní Rozmyšl

Jde pouze o malou osadu, která sloužila jako dělnická kolonie poblíž Lipnice. Dolní Rozmyšl byl hromadnou vesnicí, kde domy nebyly uspořádány (Topografická mapa, 1952). Přesto zde žilo v roce 1847 téměř 300 lidí. Po druhé světové válce Dolní Rozmyšl nedosahoval ani 100 obyvatel. Stejně jako Lipnice zanikla tato obec roku 1972. Pohltit ji velkolom Jiří (Prokop, 2001).

Dvory

První zmínka pochází z roku 1370 a podobně jako Alberov šlo o malou zemědělskou osadu. Dvory byly vystavěny chaoticky a z toho usuzují, že jde o hromadnou vesnici (Topografická mapa, 1952). V roce 1847 žilo ve Dvorech 144 obyvatel. Počet obyvatel na začátku 20. století vzrostl na 353 lidí. Dvory zanikly v roce 1967. Překážely tak v cestě rozšiřujícímu lomu Dukla (Prokop, 2001).

Habartov

Habartov je další obcí, která zcela nezanikla, ale pouze její část byla narušena těžbou. Samotné centrum obce se díky výstavbě nových sídlišť rozšířilo a stalo se tak novým domovem pro nové usedlíky. První zmínka pochází z roku 1339. Habartov byl zaměřený na průmysl už v první polovině 19. století. Tehdy v něm žilo 762 obyvatel. V roce 1850 byl prohlášen samostatnou obcí. Růst obce byl tehdy velmi rychlý a v roce 1900 žilo v Habartově už přes 2 000 obyvatel. V roce 1930 počet obyvatel přesáhl 3 000, ale také těžba zasahovala v té době až jižní části obce, kde jako první zanikl hřbitov. Po druhé světové válce žilo v Habartově 2478 obyvatel a z toho zde zůstalo přes 54 % Němců. Šlo hlavně o specialisty a reemigranty z Německa. V roce 1955 zanikl starý Habartov, tedy jeho jižní část. Podobně jako obec Bukovany tak i Habartov se musel přesunout. Obec ustupovala lomu Dukla (Prokop, 2001).

Horní Rychnov

První zmínka byla už v roce 1309, kdy šlo pouze o malou osadu. Tato malá vesnička nikdy nebyla samostatnou obcí, ale téměř po celou dobu patřila pod Falknov (dnes Sokolov). Ačkoliv byly domy soustředěny hlavně podél jedné ulice, tak přesto jí nemůžeme označit jako řadovou. Jde spíše o hromadnou vesnici, protože mezery mezi domy jsou opravdu dlouhé a neuspořádané (Topografická mapa, 1952). V první polovině 19. století žilo v Horním Rychnově pouze 74. Začátkem 19. století se objevují první zmínky těžby hnědého uhlí na tomto místě, nicméně rozvoj to přineslo sousednímu městu Dolní Rychnov, který dodnes existuje. V roce 1910 byl Horní Rychnov stále malou vesničkou čítající 115 obyvatel. Nakonec zanikl v roce 1955, kdy ho pohltil velkolom Sylvestr (Prokop, 2001).

Jehličná

Jehličná vznikala začátkem 16. století a taktéž jako Alberov spadala pod město Loket. Růst Jehličné byl podmíněn těžbou železné rudy, přesto hlavní funkce obce byla zemědělská (až do druhé poloviny 19. století). Jehličná se stala samostatnou obcí už v roce 1874. V Jehličné byly domy soustředěny hlavně kolem jedné ulice a to znamená, že šlo o řadovou vesnici (Topografická mapa, 1952). Jako většina obcí v okrese, tak i Jehličná dosáhla svého vrcholu osídlení v roce 1930, kdy zde bylo vystavěno 114 domů a žilo 958 obyvatel. Na rozdíl od sousední vesnice Alberov byl růst mnohem rychlejší. Roku 1850 žilo v Jehličné 242 obyvatel a bylo postaveno 39 domů. Během dalších padesáti let narostl počet obyvatel na 878. Šlo především o Čechy, kteří se sem stěhovali za prací. Vesnice se rozrostla o dalších 44 domů. Po druhé světové válce počet obyvatel mírně klesl na 706 lidí, ale počet domů vzrostl o 13. Jehličná zanikla v roce 1976. Taktéž jako u Alberova byl zánik zapříčiněn výstavbou velkolomu Jiří (Prokop, 2001).

Kytlice

Tato obec patří mezi nejmladší a její vznik se datuje do druhé poloviny 18. století. Opět se jednalo pouze o malou osadu. V roce 1847 žilo v Kytlici 216 obyvatel ve 23 domech. Začátkem 20. století Kytlice přicházely o nové usedlíky, kteří se raději nastěhovali do Bukovan a tak v obci klesl počet obyvatel na 198.

Tendence poklesu přichází už od roku 1847, kdy dosáhly svého maxima, přesto je tento pokles v rámci okresu ojedinělý. Stejně jako staré Bukovany tak i Kytlice zanikly díky výstavbě lomu Dukla v roce 1954 (Prokop, 2001).

Lipnice

První zmínka o této obci pochází z roku 1353. Samostatnou obcí se stala až v roce 1850. Průmyslovou vesnicí se stala už počátkem 19. století. Na území Lipnice se nacházely jak hnědouhelné doly, tak i minerální závody. Lipnice byla řadovou vesnicí, kde domy byli soustředěné podél jedné silnice (Topografická mapa, 1952). Šlo o větší obec, která měla v roce 1847 447 obyvatel a 72 domů. V roce 1910 se Lipnice rozrostla o 50 domů a o 595 obyvatel oproti roku 1847. Po odsunu německého obyvatelstva kles počet obyvatel na 584, ale počet domů vzrost na 133. K roku 1972 Lipnice byla pohlcena velkolomem Jiří (Prokop, 2001).

Lísková

První záznam o obci Lísková máme z roku 1454. Obec vznikala jako německá kolonizační osada, která se rozvinula až s příchodem těžby hnědého uhlí. Lísková byla návesní vesnicí a náves byla okrouhlého tvaru. Takový tvar na Sokolovsku není úplně typický, protože většinou šlo o vesnice řadové (Topografická mapa, 1952). K roku 1847 zde žilo na 218 lidí, ale s postupem většího rozvoje těžby vzrostl počet obyvatel na konci 19. století na 577 obyvatel. Před druhou světovou válkou v roce 1936 žilo v obci Lísková 933 obyvatel. Už v roce 1946 bylo rozhodnuto, že Lísková bude zlikvidována a uvolní tak místo rozšiřujícímu lomu Medard (Prokop, 2001).

Lomnice

Obec Lomnice dnes stále existuje, nicméně těžbou byly zasaženy především malé vesnice, které se nacházely v jejím katastru a zcela zanikly. Šlo především o Lvov, Lesík a Týn. První zanikl Týn (v roce 1975) a v průběhu let pak i Lesík a Lvov. Na katastr obce Lomnice byl na jihozápadu lom Erika a na severovýchodě velkolom Jiří (Prokop, 2001).

Lesík byla pouze malá osada, která vznikla až v 17. století. Do roku 1847 se Lesík rozrost z malé osady na vesnici o 79 lidech a 42 domech. Domy zde byly

vybudovány chaoticky a z toho usuzujeme, že šlo o hromadnou vesnici (Topografická mapa, 1952), (Prokop, 2001).

První zmínka o osadě Lvov pochází z roku 1542. Jde tedy o poměrně mladou osadu. Lvov byl nejmenší osadou a v polovině 19. století v něm žilo pouze 59 obyvatel. Počet obyvatel v roce 1910 dosahoval téměř 100 obyvatel. Lvov byl soustředěn kolem návsi (Topografická mapa, 1952), (Prokop, 2001).

První písemný záznam o osadě Týn pochází z roku 1409. Velká část Týnu byla zničena hnědouhelnou těžbou, ale ta zbylá srostla s obcí Lomnice a dnes Týn neexistuje. Tehdy byly domy v Týně soustředěny podél ulice, šlo tedy o řadovou vesnici (Topografická mapa, 1952). V polovině 19. století byl Týn nejvíce rozvinutý. Žilo v něm až 321 obyvatel. Výhodou pro tuto vesnici byla poloha velmi blízko Lomnice. Týn se dále rozšiřoval, až roku 1877 získal samosprávu. Jeho růst se zpomaloval a k roku 1910 vzrostl počet obyvatel o necelých sto lidí. Těsně před druhou světovou válkou počet obyvatel žijících v Týně překročil 500 (Prokop, 2001).

Nové Sedlo

Tato obec patří mezi ty, které dnes ještě existují, nicméně hnědouhelná těžba se jí nevyhnula a v Novém Sedle byly zlikvidovány části Steinhol a Huthäuser, které tak pohltit expandující velkolom Jiří. První záznamy o Novém Sedle máme z roku 1397, nicméně je velmi pravděpodobné, že obec existovala už dříve. Šlo o rychle rozvíjející se vesnici, kdy v roce 1847 žilo 516 obyvatel a bylo vystavěno 77 domů. Dolování na katastru Nového Sedla probíhalo mezi prvními, proto jeho rozvoj byl rychlejší než v okolí. Na konci 19. století vzrostl počet obyvatel na 3 816 a počet domů na 249. Před válkou, v roce 1930, mělo sedlo už 4 565 obyvatel. V průběhu druhé světové války započala povrchová těžba, která začala ohrožovat obec. Od roku 1962 se město začalo likvidovat. Do roku 1975 bylo zbořeno více jak 200 domů. V roce 1976 bylo Nové Sedlo povýšeno na město a do jeho katastru patřily i obce Loučky a Chranišov (Prokop, 2001).

Pochlovice

O Pochlovicích byla první zmínka až v roce 1370, ale díky archeologickým nálezům víme, že obec se vyvíjela daleko dříve jako slovanská osada. Dle III.

vojenského mapování (1880) vidíme, že šlo o návesní vesnici. První pokusy těžby tam probíhaly až v roce 1850, kdy žilo v Pochlovicích téměř 200 lidí. Těžba pomohla k rozvoji a v roce 1910 zde žilo na 695 obyvatel. V roce 1933 byly Pochlovice téměř srovnány se zemí a po nich zbyly pouze 2 neobydlené domy. Pochlovice byly úplně první vesnicí, která doplatila na těžbu hnědého uhlí v okrese Sokolov (Prokop, 2001).

Smolnice

Smolnice byla založena jako německá kolonizační osada. První písemnou zmínku o obci Smolnice máme z roku 1356. Kolem této obce bylo mnoho rybníku pro chov ryb. Šlo tedy o rybářskou vesnici. Samotné domy zde byly postaveny chaoticky (Topografická mapa, 1952). Rozvoj vesnice přišel až v polovině 19. století, kdy se v okolních obcích začal objevovat průmysl (např. porcelánky, doly, lipnické minerální závody). Tehdy žilo ve Smolnici 310 obyvatel. Na konci 19. století vzrostl počet obyvatel jen mírně na 428 lidí. V roce 1921 žilo ve Smolnici už 634 lidí. K rozvoji vesnice napomohla i lepší silniční komunikace. Nakonec roku 1970 byla Smolnice srovnána se zemí, aby udělala prostor pro velkolom Jiří (Prokop, 2001).

Stará Chodovská

U této obce je problém v názvech. Stará Chodovská (dříve Stelzengrüne) byla založena v období první německé kolonizace, ale první písemnou zmínku máme až z roku 1525. Ve druhé polovině 18. století byla založena Nová Chodovská (dříve Braunsdorf), která patřila pod Starou Chodovskou, ačkoli byla větší. V roce 1965 byla Nová Chodovská přejmenována na Starou Chodovskou, která dodnes existuje. První Stará Chodovská byla zlikvidována těžbou. Proto je v literaturách občas problém se správnou lokalizací zaniklé vesnice. V roce 1847 měla Stará Chodovská pouze 177 obyvatel a sousední ves Nová Chodovská přes 300 obyvatel. Na konci 19. století vzrostl počet obyvatel ve Staré Chodovské pouze mírně na 280 obyvatel (v Nové Chodovské žilo tehdy 562 obyvatel). Větší nárůst obyvatel ve Staré Chodovské byl zaznamenán až v roce 1910, kdy zde žilo 496 obyvatel (v Nové Chodovské žilo tehdy 675 obyvatel). Po druhé světové válce klesl počet obyvatel v obou obcích. Ve Staré Chodovské na 282 lidí a v Nové Chodovské na 312. Stará Chodovská nakonec zanikla kolem roku 1965 a z Nové

Chodovské se stala Stará, kterou nakonec pohltil Chodov. Dnes je to pouze část obce (Prokop, 2001).

Tisová

V celém Karlovarském kraji jsou hned čtyři Tisové a v okrese Sokolov jsou dvě. Jedna na Kraslicku, kde je pouze městskou částí Kraslic a druhá na Sokolovsku, která se proměnila ve velkou elektrárnu. Tato obec se vyvinula ze staroslovanské zemědělské osady, nicméně první zmínku máme až z roku 1410. Na počátku 19. století se občané obce Tisová začali orientovat hlavně na těžbu. Kolem ní se nacházely hned 3 doly. Domy v Tisové byly soustředěny kolem silnice (Topografická mapa, 1952). Na konci 19. století žilo v tisové 407 obyvatel v 54 domech. Před válkou, v roce 1936, rapidně vzrostl počet obyvatel na 1052 lidí a nově bylo vybudováno 25 domů. Ves byla nakonec zlikvidována a na jejím místě vybudována briketárna, třídílná uhlí a elektrárna Tisová. Na její katastr zasahoval lom Silvestr (Prokop, 2001).

Vítkov

Vítkov vznikl jako kolonizační německá osada, ale první písemný záznam máme až z roku 1454. Tato obec byla hromadnou vesnicí (Topografická mapa, 1952). Vítkov byla pomalu rozvíjející se ves. V roce 1848 měl Vítkov 245 obyvatel a o 50 let později vzrostl počet obyvatel o 201. Před druhou světovou válkou v roce 1936 žilo v obci Vítkov 565 obyvatel. Po válce byl Vítkov ovlivněn nejen odsunem německého obyvatelstva, ale také susedstvím vojenského újezdu Prameny, který měl vzniknout v letech 1949 – 1954, ale nakonec byl přesunut do Doupovských hor. Historický Vítkov zanikl v roce 1976 díky lomu Michal. Dnes je Vítkov částí města Sokolov, ve které byla vystavěna nová sídliště a také byla vytvořena velká vodní plocha Vítkov v zatopeném lomu (Prokop, 2001).

U zkoumaných zaniklých obcí byly zjištěny tři hlavní faktory jejich zániku: odsun německého obyvatelstva, vojenská činnost a těžba nerostných surovin.

Celkem díky odsunu německého obyvatelstva v okrese Sokolov zaniklo 21 obcí, přes 60 usedlostí a částečně zaniklo 12 obcí (do většiny z nich se život už nevrátil a dnes je hodnotíme jako chatařské oblasti). Některé obce na Kraslicku byly pak zahrnuty do vojenského pásma a zcela zbořené. Dle Dohnala (2007) byl

odsun německého obyvatelstva pro celý okres zdrcující. Přes 90% obyvatelstva bylo německé národnosti. Většina z nich musela po odsunu opustit své domovy a pouze vybraní specialisté zde mohli zůstat. Následné doosidlování probíhalo pomalu, což znamenalo zavření několika průmyslových firem. Podobně tomu bylo v případě zemědělství, které po odsunu téměř zmizelo. Po druhé světové válce připadlo 22 185 ha zemědělské půdy hornickým společnostem, ale pouze 7 025 ha bylo využito na zemědělství a na zbytku vznikly nové lomy (Dohnal, 2007). Noví usedlíci se stěhovali hlavně do větších obcí, ve kterých byl soustředěn hlavně průmysl. Na Sokolovsku byly pak zemědělské plochy skupovány těžebními společnostmi, kde později vznikly lomy. Celkově můžeme hodnotit odsun německého obyvatelstva z Kraslicka jako prvopočátek urbanizace. Před odsunem žilo ve městech 60% obyvatelstva a po odsunu 82%. Dnes žije ve městech na Kraslicku 90% obyvatelstva (Kotěšovec, 2006).

Po celém území dnešní obce Březové můžeme najít mnoho jizev z poválečného období. Ačkoliv v této oblasti neprobíhala povrchová těžba tak, jak tomu bylo v sousedním městě Sokolov (na území města Březové probíhala těžba pouze pod povrchem a většinou pouze v omezené míře, díky které nezánikly obce), tak i zde zaniklo 14 obcí a 5 bylo částečně zničených (dnes většinou tyto obce slouží jen jako chatové oblasti). Velká část území byla v roce 1946 zahrnuta do vojenského újezdu Prameny, který se začal budovat o rok později. Zahrnuté obce byly vylidněny a staly se tak terčí pro vojáky (Jaša, 2010). Některé pak byly srovnány se zemí a některé sloužily jako ubikace pro vojáky. Do vojenského újezdu Prameny byly zahrnuty i sídla z okolních obcí. Mezi ně řadíme část území obce Rovná, část katastru obce Lázně Kynžvart a malé území obce Sokolov, do kterého spadá pouze vesnice Hrušková. V roce 1953 bylo rozhodnuto, že tento vojenský újezd se přesune do Doupovských hor. Díky tomu je dnes na tomto území unikátní příroda. Město Březová dnes vytváří na těchto místech turistické stezky a podporují tak cestovní ruch (Jaša, 2010). Na Kraslicku se hraniční pásmo dotklo pouze obcí Bublava, Přebuz, Hraničná a Rolava. U obce Bublava bylo zbořeno 400 domů (přes 50% obce), v Přebuzi bylo zbořeno 430 domů a v katastru obce Stříbrná bylo zbořeno několik usedlostí. Obce Hraničná a Rolava byly srovnány se zemí (Kotěšovec, 2011).

Hornická činnost měla vždy dopad na utváření krajiny, ale i na proměnu sídelní struktury. Povrchová těžba v Sokolovské pánvi se ukázala jako hlavní příčinou zániku 20 obcí (Prokop, 2001). První pokusy o těžbu hnědého uhlí na Sokolovsku probíhaly ve druhé polovině 18. století. V té době šlo pouze o podpovrchovou těžbu. Ta postupně nabírala na intenzitě a přibližně v sedmdesátých letech 19. století se začali lidé stěhovat na toto území. Často i do vesnic, které byly později zničeny. Celkově se měnila funkce měst i vesnic na průmyslovou, které do té doby měly výhradně zemědělskou funkci. Proti těžbě se nejvíce ozývali zemědělci, kteří měli strach o své půdy, nicméně jejich protesty nebyly vyslyšeny. Další posun v těžbě zbrzděovala špatná dopravní komunikace. Změna přinesla až nová Buštěhradská dráha (mezi Chomutovem a Chebem) vybudována po roce 1870, dále pak dráha Sokolov – Kraslice (později až do Klingenthalu) a lokální dráha Nové Sedlo – Loket. Rozvoj podpovrchové těžby hnědého uhlí přišel mezi válkami a za druhé světové války. Po odsunu německého obyvatelstva měly společnosti na těžbu hnědého uhlí usnadněnou cestu pro povrchovou těžbu, díky skoupení téměř veškeré zemědělské půdy. Ta dříve patřila hlavně Němcům a po jejich vysídlení bylo téměř nemožné osídlit různé usedlosti a přilehlou půdu. Roku 1946 se na Sokolovsku nacházelo 17 hlubinných dolů a 8 lomů, které ovšem výrazně nezasahovaly do sídelní struktury (Prokop, 2001).

První vesnicí, která musela ustoupit hnědouhelné těžbě, byla obec Pochlovice, která jako jediná zanikla už před druhou světovou válkou v roce 1933. Nejvíce vesnic zaniklo v roce 1976. Tehdy přestaly existovat vesnice Alberov, Jehličná, Smolnice, Stará Chodovská a Vítkov. Tyto vesnice jsou prozatím poslední, které zanikly kvůli hnědouhelné těžbě. Všechny zanikly kvůli výstavbě velkolomu Jiří (Prokop, 2001).

Proměnu sídelní struktury na Sokolovsku a Březovsku můžeme rozpoznat i podle její disperze obyvatelstva ve vybraných obcích (tab. 5). Obce byly vybrány dle jejich katastru, ve kterém se nacházely již dnes zaniklá sídla. Největší disperzi obyvatelstva v roce 1930 vidíme u města Březová, na jejímž katastru se nacházelo 20 sídel přibližně stejně velikosti. Nejmenší disperzi obyvatelstva je pak u obcí s menším počtem sídel. Výjimkou je pouze okresní město Sokolov, na jehož katastru se v roce 1930 nacházelo 5 dalších sídel. Po druhé světové válce se rozmístění obyvatelstva změnilo hlavně díky odunu německého

obyvatelstva. Většina sídel tehdy ještě nezanikla, ale znovu osídlení probíhalo hlavně do větších měst a menší města zůstala opuštěná. Největší změna proběhla v obcích, ve kterých vznikl vojenský újezd Prameny (obce Březová a Rovná). Mezi lety 1950 – 1980 proběhla největší změna ve všech vybraných obcích, především pak v místech s nově vybudovanými lomy (obr. 7). Pouze ve městě Březové se obyvatelstvo soustředilo více do hlavního sídla díky migraci, která nebyla zapříčiněna těžbou hnědého uhlí. Dle obr. 6 vidíme, že Sokolovsko nebylo odsunem zasažené tolik, jako Kraslicko. Především se jedná o menší obce, která na Kraslicku byla zcela vysídlena. V katastru obcí Bukovany, Svatava a Lomnice se více obyvatel soustředilo do okolních obcí.

Změna sídelní struktury na Kraslicku proběhla hlavně mezi lety 1930 – 1950, tedy v období druhé světové války a následném odsunu německého obyvatelstva (obr. 6). Největší disperzi obyvatelstva byla na katastru obce Šindelová a Kraslice. V těchto obcích se taktéž nacházelo nejvíce sídel (v katastru obce Kraslice 17 sídel a v katastru obce Šindelová 10 sídel). V obci Kraslice byla sídla (krom hlavního) méně zalidněna, na rozdíl od Šindelové, kde obyvatelé žili více v ostatních sídlech než jen v hlavním. V porovnání se Sokolovskem můžeme konstatovat, že obyvatelstvo na Kraslicku bylo více soustředěné do hlavních sídel jednotlivých obcí. V tabulce vidíme, že proměna rozložení obyvatelstva mezi lety 1930 a 1950 byla rapidní. Nejvíce je vidět opět v největších obcích na Kraslicku. Obec Šindelová klesla na svoje úplné minimum. Celkem zde zaniklo 6 sídel, která většinou nebyla znovu osídlena. Většina z nich měla i špatné spojení s okolními sídly. V katastru města Kraslice zcela zanikla pouze 2 sídla, která byla začleněna do hraničního pásma. Nicméně většina sídel se nepovedla znovu osídlit. Hlavním důvodem byla neatraktivnost sídel, která byla zaměřena hlavně na zemědělství. V dalších letech větší změna v rozmístění obyvatelstva už ve většině obcí neproběhla. V katastrech obcí Oloví a Šindelová se začalo více obyvatel stěhovat do menších sídel kolem hlavní obce (obr. 7). Pouze obyvatelstvo v katastru města Kraslice se více soustředilo do hlavního sídla. Tato změna proběhla díky přirozené migraci obyvatelstva do většího sídla (Kotěšovec, 2011).

Když porovnáme disperzi obyvatelstva (tabulka 4, 5) a důvody zániku jednotlivých obcí (obr. 1, 2), tak uvidíme určitou podobnost. Z disperze obyvatelstva na Kraslicku jasně vyplývá, že největší proměnou prošla oblast právě po odsunu, kdy zde zaniklo nejvíce obcí a sídel (obr. 1). Také vidíme, že těžba ani hraniční pásmo neměly takový vliv na oblast tak, jak tomu bylo v SO ORP Sokolov. Po celém území SO ORP Sokolov zanikly obce díky všem zkoumaným faktorům. Na Březovsku šlo o vojenskou činnost mezi lety 1946 – 1953, která je i jasně viditelná u disperze obyvatelstva (u obcí Březová a Rovná). Pokud se podíváme na sídla, která zanikla díky odsunu, a porovnáme s disperzí, tak vidíme, že šlo pouze o malé obce, které neměly větší vliv na sídelní strukturu dané oblasti. Těžba pak ovlivnila obce v oblasti Sokolovské pánve. Dle klesající disperze je jasně vidět, že napomohla k urbanizaci oblasti a obyvatelé se více soustředili do měst, ve kterých vznikala nová sídliště. Pouze na Sokolovsku tedy vznikala nová sídla, ale žádné nové obce nevznikly.

Největší vliv na sídelní strukturu měl odsun německého obyvatelstva. Celkem zaniklo nejvíce obcí právě díky odsunu (21 obcí) a všechny obce okresu byly ovlivněny odsunem. Na Kraslicku zaniklo 15 obcí a na Sokolovsku 6 obcí. To znamená, že dopady pro Kraslicko byly daleko větší než pro Sokolovsko.

Tabulka 4: Disperze obyvatelstva ve vybraných obcích Sokolovska

Obec	1930	1950	1980	2013
Dolní Rychnov	0,27	0,03	0,00	0,00
Rovná	2,76	1,00	0,06	0,02
Habartov	1,72	1,16	0,41	0,46
Lomnice	0,76	0,85	0,37	0,35
Březová	13,00	6,87	0,73	0,90
Loket	1,10	1,04	0,28	0,13
Krajková	3,99	2,91	1,39	0,91
Chodov	0,35	0,14	0,02	0,01
Kynšperk nad Ohří	2,72	1,89	0,81	0,45
Bukovany	0,51	0,71	0,00	0,00
Sokolov	0,40	0,24	0,05	0,02
Svatava	0,14	0,95	0,00	0,00
Kralovské Poříčí	2,52	1,65	0,90	0,00
Nové Sedlo	1,26	1,01	0,54	0,63

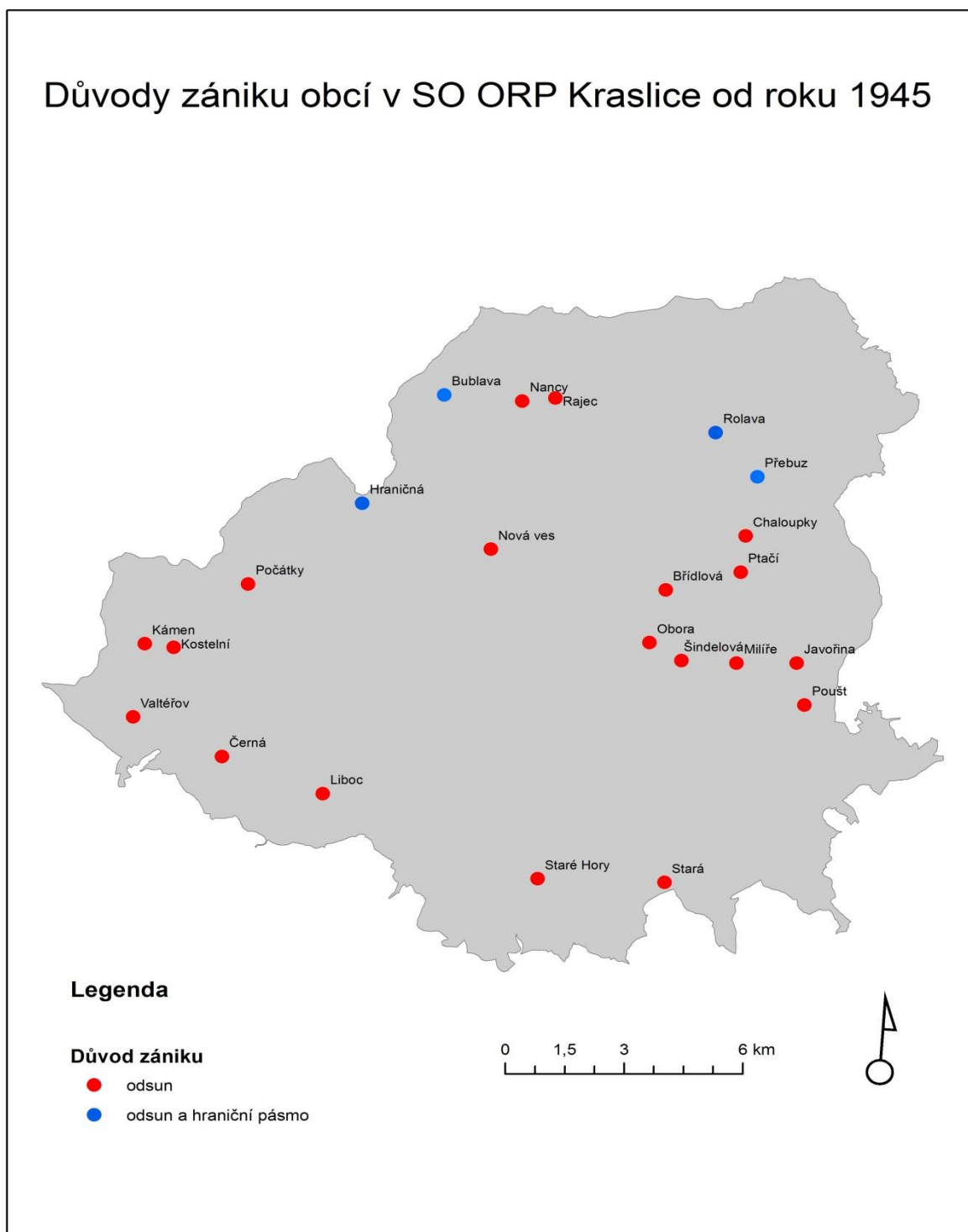
Zdroj: vlastní zpracování dle dat z Historického lexikonu obcí ČR (2006) a I tudy kráčely dějiny (2001)

Tabulka 5: Disperze obyvatelstva ve vybraných obcích Kraslicka

Obec	1930	1950	1980	2013
Přebuz	0,39	0,00	0,00	0,00
Šindelová	7,88	1,50	1,76	1,86
Jindřichovice	0,73	0,40	0,25	0,17
Oloví	2,05	1,17	1,61	1,70
Kraslice	6,39	2,76	0,97	0,87

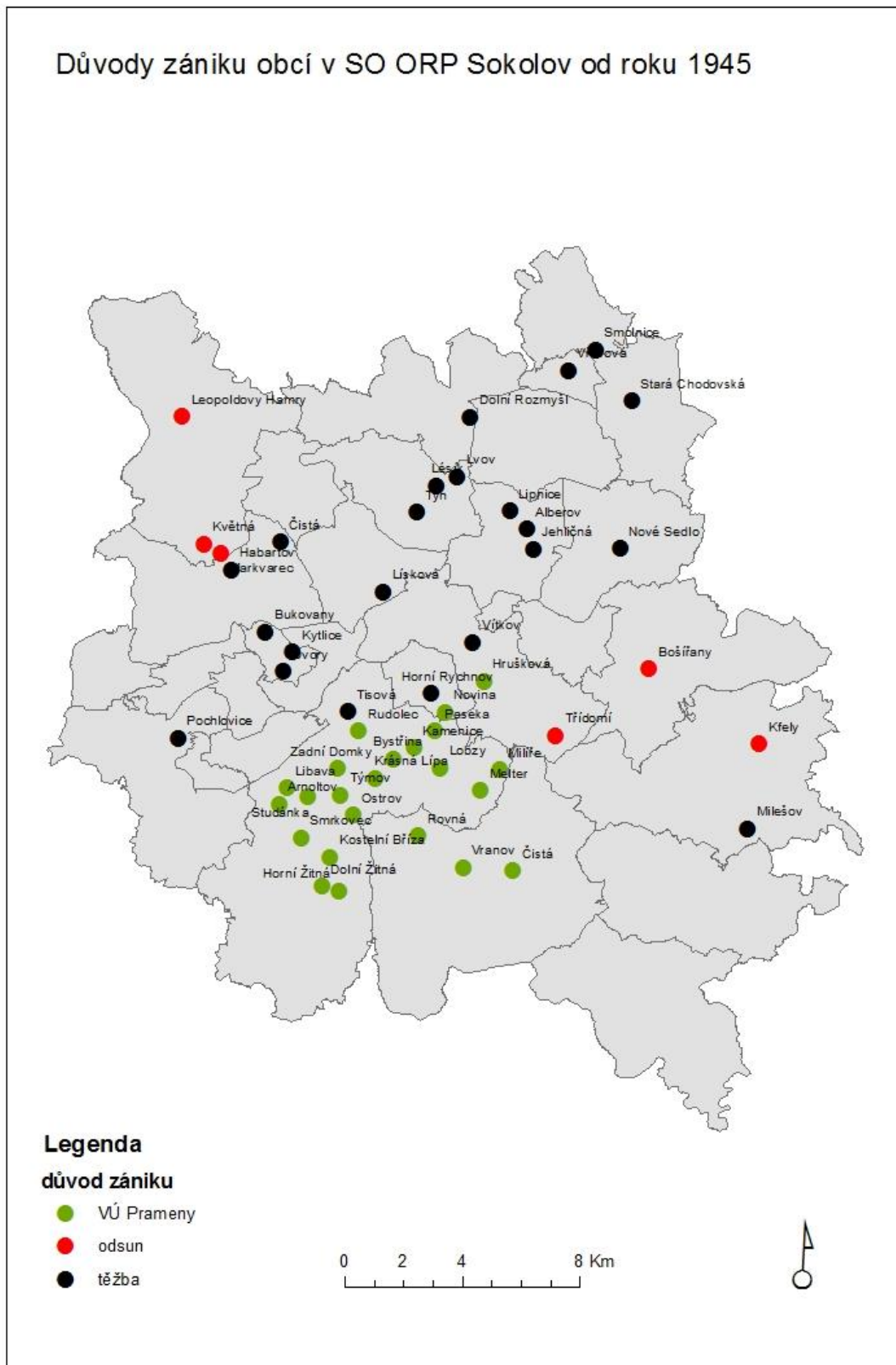
Zdroj: vlastní zpracování dle dat z Historického lexikonu obcí ČR (2006) a Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)

Obr. 1: Důvody zániku obcí v SO ORP Kraslice od roku 1945.

Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)

Obr.2: Důvody zániku obcí v SO ORP Sokolov od roku 1945.

8 Závěr

V úvodních kapitolách byly stanoveny tři dílčí cíle, které jsme v práci rozebírali.. Většina obcí, která zanikla, byla především menší až středně velké zemědělské obce (např. Nová Ves, Ptačí a Břídlová). Největšími obcemi, které zanikly, byly obce Čistá, Hraničná a Rolava. Tyto obce měly hlavní funkci průmyslovou. V oblasti Sokolovské pánve se tyto neosídlené zemědělské oblasti prodaly těžebním společnostem, které pak neměly problém s povrchovou těžbou hnědého uhlí. Celkově po odsunu neexistovala žádná obec, která by měla více než 10 000 obyvatel a celá řada menších obcí zůstala úplně opuštěna. Odsun německého obyvatelstva se více projevil na Kraslicku, ve kterém ubylo mezi lety 1930 – 1950 přes 50 % obyvatelstva. Díky tomuto úbytku se stalo město Kraslice, ve kterém žije přes 60 % obyvatelstva, spádovým městem pro celou tuto oblast. Celkově bylo na Kraslicku vysídleno 15 obcí a 40 usedlostí. Na Sokolovsku zcela zaniklo pouze 6 obcí. Na Kraslicku tedy zaniklo 33 % obcí a na Sokolovsku a Březovsku zaniklo 18 % obcí. Odsun na Sokolovsku především otevřel vrátka pro pozdější dobývání hnědého uhlí. Samotná těžba probíhala po celém území okresu, ale v rámci Kraslicka šlo především o těžbu stříbra, mědi, olova nebo železa, která byla podpovrchová a žádná obec nemusela ustoupit těžbě.

Dalším faktorem, který jsme v rámci této bakalářské práce prověřovali, byla vojenská činnost v okrese resp. zřízení vojenského újezdu Prameny. Ta zasáhla celý okres, ale nejvíce pak oblast Slavkovského lesa, ve kterém byl po válce zbudován vojenský újezd Prameny a všechny obce a usedlosti v něm byly vysídleny. Ten zasahoval do katastru obcí Březová a Rovná. Celkově zde zaniklo 25 obcí, ale do sedmy z nich se od 70. let 20. století začali vracet lidé. V roce 1953 byl tento vojenský prostor přesunut do Doupovských hor. Dnes je v katastru obcí Březová a Rovná velmi nízké osídlení. Hustota obyvatelstva je zde pod 20 obyvatel/km² (pro srovnání Česká republika má hustotu 133 obyvatel/km²). Na Kraslicku bylo několik obcí zahrnuto do hraničního pásma, ale díky už tak nízkému osídlení šlo spíše o prázdné opuštěné oblasti. Pouze v rámci obcí Bublava, Kraslice a Přebuz toto hraniční pásmo donutilo několik obyvatel opustit svá bydliště. Celkově měla vojenská činnost na území okresu největší vliv na sídelní strukturu (v rámci tří zkoumaných

faktorů). V pohraničí, kde dříve stály domy, dnes můžeme najít pouze základy těchto domů, zarostlé v lesích.

V Sokolovské pánvi se v polovině 20. století rozjela povrchová těžba, díky které zcela zaniklo 20 obcí, a u šesti obcí zanikla část obce. Města Bukovany a Habartov se díky těžbě posunula o několik kilometrů dále. Nejvíce obcí díky těžbě zaniklo v roce 1976 (zaniklo 6 obcí), díky výstavbě velkolomu Jiří. Těžba hnědého uhlí nakonec napomohla k růstu hospodářství v oblasti po druhé světové válce. Samotné město Sokolov zaznamenalo za posledních 50 let velký rozkvět. V roce 1950 zde žilo 9 777 obyvatel a během 50 let vzrostl počet obyvatel na 25 081 obyvatel.

Odsun a těžba hnědého uhlí byly hnacím motorem pro urbanizaci okresu. Díky odsunu německého obyvatelstva zůstalo mnoho sídel (Především na Kraslicku) prázdných. U většiny šlo o zemědělské usedlosti, do kterých se noví usedlíci už nestěhovali. S rozvojem těžby v Sokolovské pánvi se do okresu začali stěhovat noví lidé, kteří našli ubytování především ve dvou největších městech a to v Sokolově a Chodově. V Kraslicích počet obyvatel pravidelně klesal od druhé světové války. Dnes žije ve městech 84 % obyvatel a okres je jeden s nejvíce urbanizovaných okresů z celé České republiky (průměrně žije ve městech 71 % obyvatel ČR). Tomu také napomohl poměrně malý počet obcí, které v průběhu posledních sedmdesáti let postupně zanikly nebo se administrativně připojily k větším celkům. U disperze obyvatelstva jasně vidíme, že lidé v roce 1930 byli více rozprostřeni po okrese, žili tedy i v menších obcích. V roce 2013 už se více obyvatel soustředilo do hlavního sídla obce, které je často město. Podobné je to také u velikostních skupin měst. V obcích nad 20 000 obyvatel žilo v roce 1930 24 % obyvatel okresu a v roce 2013 žilo v těchto městech téměř 42 % obyvatel.

Tato bakalářská práce nalezne uplatnění například na základních a středních školách v rámci okresu Sokolov. Napomohla by studentům k představě změn, kterým byl okres v průběhu 20. Století vystaven. Také napomůže k lokalizaci zaniklých obcí na Kraslicku, kterému se krom místního historika pana Kotěšovce (2011) nikdo nevěnovala

9 Seznam použitých zdrojů

1. Andrlé, A., Srb, V. .1986.Vývoj československých měst. Mon, Praha. 76 pp.
2. Beranová Vaicová, R. 2005. Zaniklé obce na Sokolovsku. 1. vydání. Krajské muzeum Sokolov, Sokolov. 252 pp. ISBN 80-86630-06-4.
3. Čapka, F. – Slezák, L. – Vaculík, J. 2005. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. 1. vydání. Akademické nakladatelství CERM, Brno. 359 pp. ISBN 80-7204-419-2.
4. Český statistický úřad. 2006. Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005. ČSÚ, Praha. 760 pp. ISBN 80-250-1310-3.
5. Dohnal, P. 2007. Dosidlování Sokolovska: 1945 – 1948. Fornica. 63 pp. ISBN: 80-903-9187-7
6. Hampl, M. 2000. Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciaci. ČGS, vol. 105, no. 3, pp. 241-254, ISSN 1212-0014
7. Hubka, P. 1995. Struktura osídlení Západních Čech. Západočeská univerzita, Plzeň. 125 pp.
8. Chalupa, P., Tarabová, Z. 1986.Přehled geografie obyvatelstva, demografie a geografie sídel. Praha. 162 pp.
9. Jaša, L. 2010. Zaniklé obce na Březovsku = Verschwundene Gemeinden in der Region Březová. 1. vydání. Fornica Graphics pro město Březová, Sokolov. 552 pp. ISBN 978-80-87194-18-8
10. Kalibová, K. 1997. Úvod do demografie.1. vyd. Praha : Karolinum 52 pp. ISBN 80-7184-428-4.
11. Kotěšovec, V. 2006. Kraslická kronika. Město Kraslice, Kraslice. 340 pp. ISBN 80 – 86125 – 71 – 8
12. Kotěšovec, V. 2011. Pohledy do historie města a obcí Kraslicka. Nakl. Ostrov, Kraslice. 271 pp. ISBN 978-80-86289-70-0
13. Mištěra, L. 1985. Geografie ČSSR. SPN, Praha . 388 pp.
14. Mištěra, L. 1993. Geografie západočeské oblasti. PF ZČU, Plzeň. 156 pp.
15. Pavlík, Z., Rychtaříková, J., Šubrtová, A. 1986. Základy demografie.1.vyd. Academia ,Praha. 732 pp. ISBN 80-200-

16. Prokop, V. 2001. I tudy kráčely dějiny: Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně zasažených míst Sokolovského revíru. 1. vydání. Sokolovská uhelná, Sokolov. 235 pp. ISBN 80-238-7153-6.
17. Sháněl, L. 2008. Sídla zaniklá těžbou v Sokolovské pánvi. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. 59 pp.
18. Roubíček, V. 1997. Úvod do demografie. 1. vyd. Codex Bohemia, Praha. 348 pp. ISBN 80-85963-43-4
19. Votrubec, C. 1980. Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě. Academia, Praha. 396 pp.

Internetové zdroje:

- 1 MUNI. 2013. Sídelní struktura a obyvatelstvo ČR. [online]. [citováno 12-01-2014]. Dostupné na [www: http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html](http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html)
- 2 Český statistický úřad. 2005. Sídelní struktura. [online]. [citováno 12-01-2014]. Dostupné na [www: http://csugeo.i-server.cz/csu/2004edicniplan.nsf/krajo/13-4103-04--1__sidelni_struktura](http://csugeo.i-server.cz/csu/2004edicniplan.nsf/krajo/13-4103-04--1__sidelni_struktura)
- 3 Český statistický úřad. 2013. Statistický lexikon obcí 2013. [online]. [citováno 12-01-2014]. Dostupné na [www: http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0D0030CBD5/\\$File/4116-13_e.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/0D0030CBD5/$File/4116-13_e.pdf)
- 4 Český statistický úřad. 2004. Rozmístění a koncentrace obyvatelstva ČR. [online]. [citováno 12-01-2014]. Dostupné na [www: http://notes3.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4120-03-casova_rada_1961_2001-3__velikostni_struktura_obci_](http://notes3.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4120-03-casova_rada_1961_2001-3__velikostni_struktura_obci_)
- 5 ČÚZK. Topo S - 1952. [online]. [citováno 20-12-2014]. Dostupné na [www: http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=topo_csr1&me=-953246.202901,-1587510.7158599999,-94531.42082800006,-865194&language=cz&config=topos&resetsession=ALL&resetsession=ALL](http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=topo_csr1&me=-953246.202901,-1587510.7158599999,-94531.42082800006,-865194&language=cz&config=topos&resetsession=ALL&resetsession=ALL)
- 6 Laboratoř geoinformatiky. 2013. III. vojenské mapování. [online]. [citováno 20-12-2014]. Dostupné na [www: http://www.geoinformatika.cz/](http://www.geoinformatika.cz/)

[http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800
&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=75&map_list=3849](http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=75&map_list=3849)

- 7 Pavel Beran. 2013. Vojenský újezd Prameny. [online]. [citováno 20-12-2014]. Dostupné na [www: http://www.zanikleobce.cz/index.php?menu=11&duv=vvp_prameny](http://www.zanikleobce.cz/index.php?menu=11&duv=vvp_prameny)
- 8 Pavel Beran. 2013. Těžba hnědého uhlí - Sokolov. [online]. [citováno 20-12-2014]. Dostupné na [www: http://www.zanikleobce.cz/index.php?menu=11&duv=uhli_sokolov](http://www.zanikleobce.cz/index.php?menu=11&duv=uhli_sokolov)
- 9 CRR ČR. 2014. Karlovarský kraj. [online]. [citováno 20-12-2014]. Dostupné na [www: http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/karlovarsky-kraj](http://www.risy.cz/cs/krajske-ris/karlovarsky-kraj)

10 Seznam tabulek

Tabulka 1: Obce podle počtu obyvatel (k 1. 1. 2013)

Tabulka 2: Vývoj sídelní struktury České republiky ve vybraných letech

Tabulka 3: Hustota sídel v okrese Sokolov ve vybraných letech (sídlo/km²)

Tabulka 4: Disperze obyvatelstva ve vybraných obcích Sokolovska

Tabulka 5: Disperze obyvatelstva ve vybraných obcích Kraslicka

Obr. 1: Důvody zániku obcí v SO ORP Kraslice od roku 1945.

Obr. 2: Důvody zániku obcí v SO ORP Sokolov od roku 1945.

11 Seznam příloh

obr č.1: Zaniklé a částečně zaniklé obce v okrese Sokolov od roku 1945

obr č.2: Zaniklé a částečně zaniklé obce v SO ORP Kraslice od roku 1945

obr č.3: Počet obyvatel vystěhovaných z obcí v SO ORP Kraslice od roku 1945

obr č.4: Zaniklé a částečně zaniklé obce v SO ORP Sokolov od roku 1945

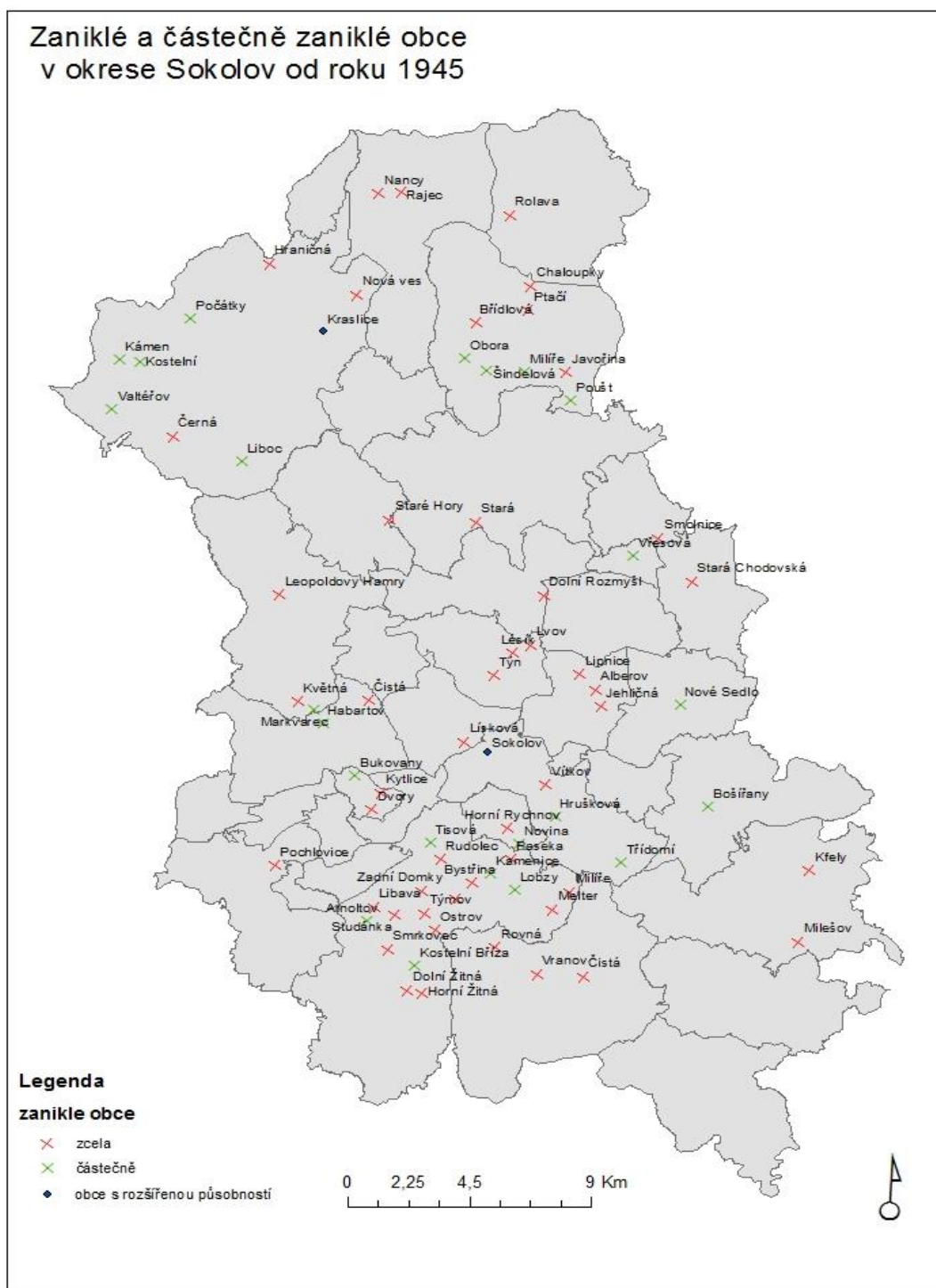
obr č.5: Počet obyvatel vystěhovaných z obcí v SO ORP Sokolov od roku 1945

obr č.6: Změna disperze obyvatel v okrese Sokolov mezi lety 1930 - 1950

obr č.7: Změna disperze obyvatel v okrese Sokolov mezi lety 1950 - 1980

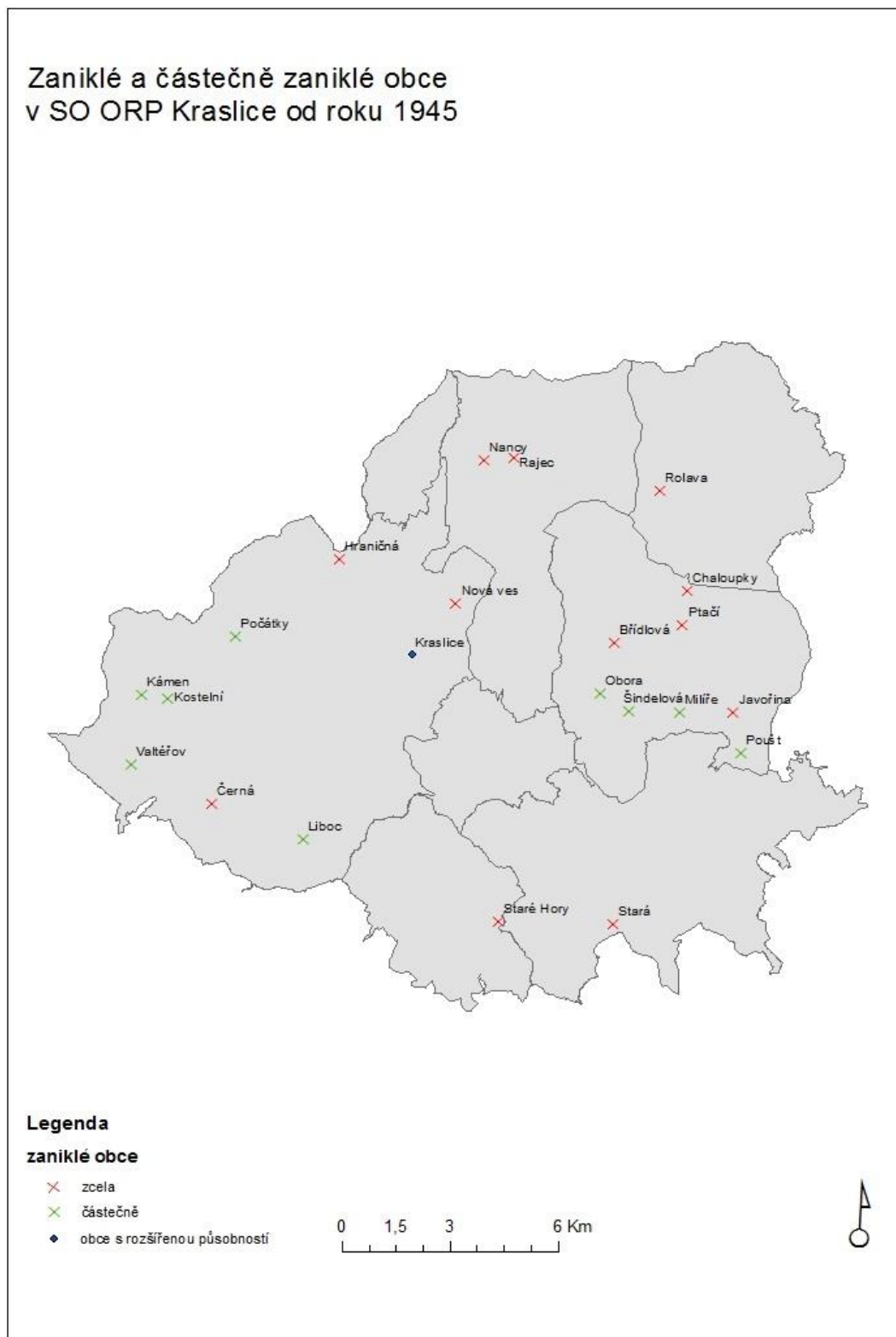
12 Příloha

obr č.1

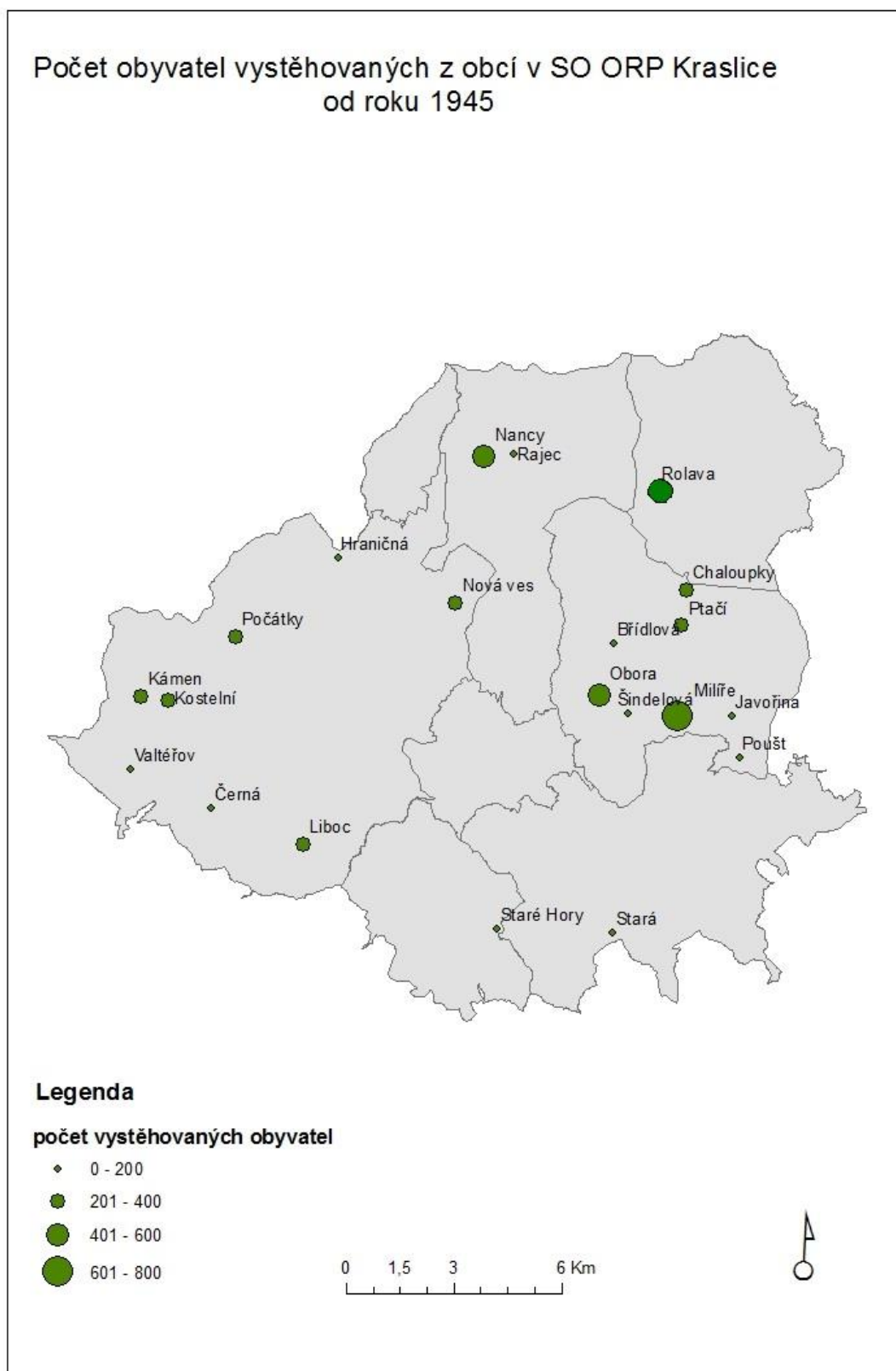
Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011) a I tudy kráčely dějiny (2001)

obr č.2

Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)

obr č.3

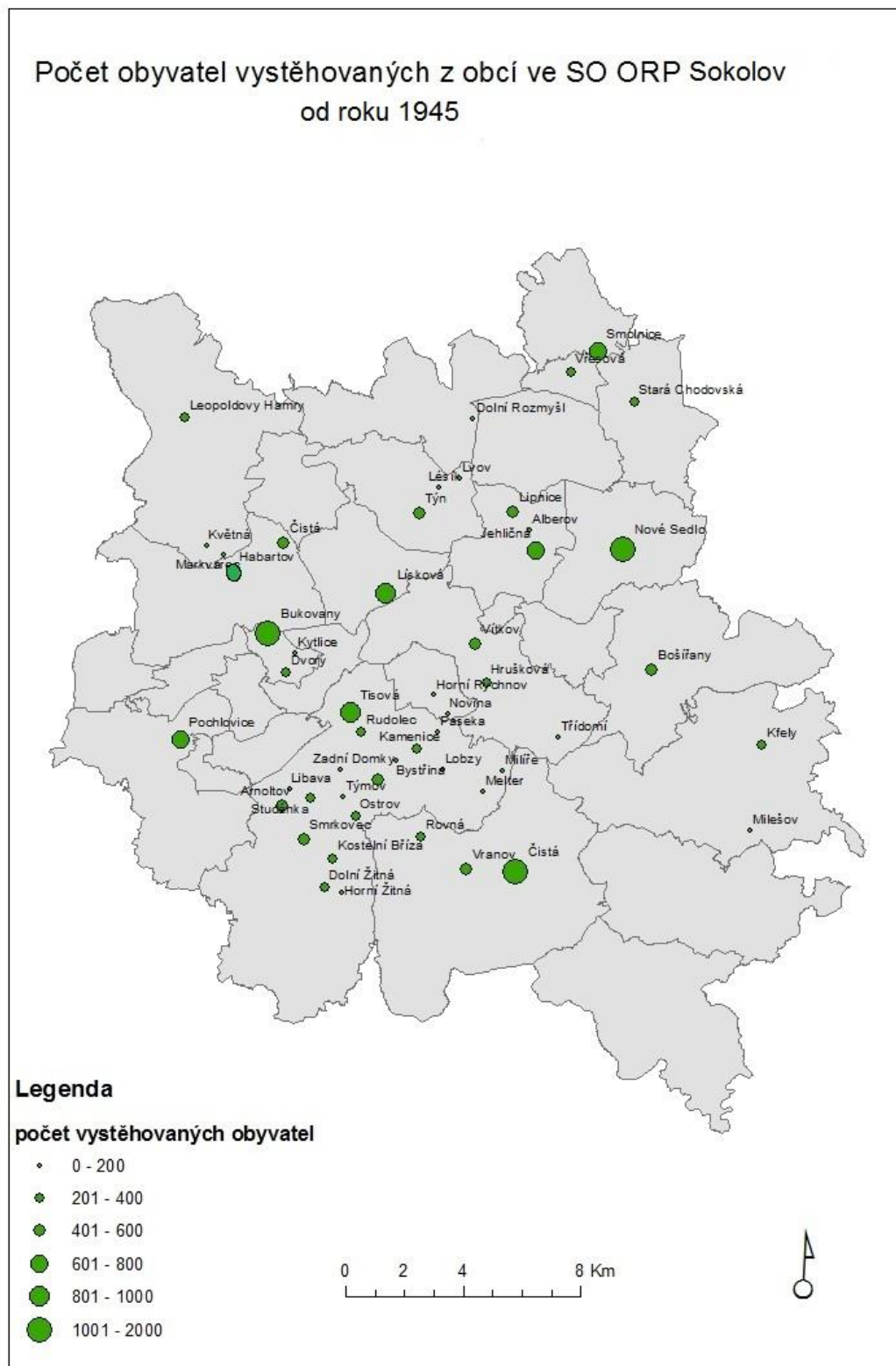
Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013), Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)

obr č.4

Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013) a I tudy kráčely dějiny (2001)

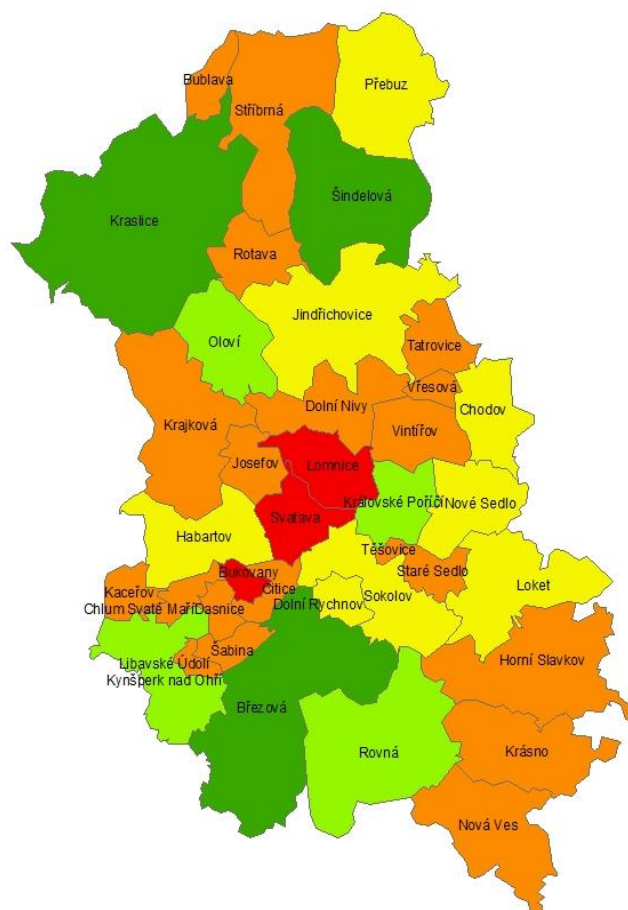
obr č.5

Zdroj: vlastní zpracování dle dat zanikleobce.cz (2013) a I tudy kráčely dějiny (2001)

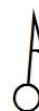
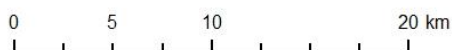
obr č.6:

Změna disperze obyvatel v okrese Sokolov mezi lety 1930 - 1950

Legenda

změna disperze obyvatelstva

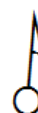
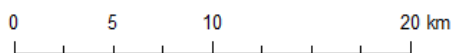
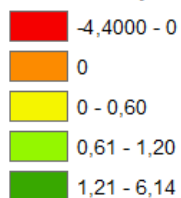
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Historického lexikonu obcí ČR (2005), I tudy kráčely dějiny (2001) a Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)

Změna disperze obyvatel v okrese Sokolov mezi lety 1950 - 1980

Legenda

změna disperze obyvatelstva

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat Historického lexikonu obcí ČR (2005), I tudy kráčely dějiny (2001) a Pohledy do historie města a obcí Kraslicka (2011)